

Doc. P. STARCS

Latvijas lauksaimniecība

Rīgā, 1932

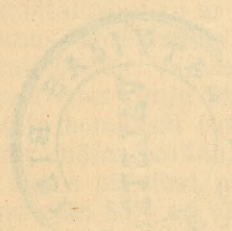
L 33
494 m/f
VII Fi

Latv. Ned.

Doc. P. STARČS

486442

Latvijas lauksaimniecība

Rīgā, 1932

3335

0309065664

Valtera un Rapas
akc. sab. grāmatspiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133

I. Latviešu gruntniecības nodibināšanās.

Jau 1804. gada Vidzemes zemnieku likumos bija zemniekiem piešķirta tiesība iegūt nekustamus īpašumus, bet šo tiesību izmantot tiem nebija gandrīz nekādas iespējas. Zemnieku māju izpirkšana dzimtsīpašumā bija paredzēta arī Vidzemes zemnieku 1849. gada likumos. Saskaņā ar šiem likumiem tika nodibināta zemnieku rentes banka, kurai vajadzēja veicināt zemnieku māju iepirkšanu. Zemnieku rentes banka izsniedza muižniekam, zemes pārdevējam, rentes zīmju veidā zināmu daļu no pārdodamo māju vērtības, kādu summu tad turēja par mājas parādu rentes bankai. Mājas vērtību noteica pēc mājas gada rentes lieluma, kapitālizējot to ar 4%.

No kapitālizētas rentes summas, aprēķinātas pārdošanas cenas zemniekam mājas pircējam, līgumu slēdzot, vajadzēja iemaksāt 15% zemes īpašniekam, banka izsniedza rentes zīmju veidā 60%, bet pārējos 25% mājas ieguvējam vajadzēja nomaksāt tieši pārdevējam un šo summu skaitīja par neuzteicamu mājas parādu. Lai dotu iespēju muižniekiem rentes bankas ķīlu zīmes pārvērst naudā, tad valdība uzņēmās tās uzpirkt, maksājot par tām 85% no viņu nominālās vērtības. Zemes rentes bankai nebija cerēto panākumu. Māju pārdošanu zemniekiem dzimtsīpašumā muižnieki uzskatīja par neizdevīgu, jo ķīlu zīmes ienesa tikai 4%, kurpretī parastais naudas procents bija 5%. Ķīlu zīmju kurss nokrita uz 70—65% no to nominālās vērtības, tā kā mājas pārdevušiem muižniekiem nācās ciest diezgan lielus zaudējumus. Māju pārdošanu apgrūtināja arī tas apstāklis, ka muižas kopā ar viņām piederošām zemnieku rentes mājām bija parasti iekļātas muižnieku kredītbiedrībā, bez kuŗas atļaujas nevarēja mājas pārdot. Bet atļaujas dabūšana bija apgrūtināta un bija saistīta pat ar parāda daļas atmaksu.

Ar māju pārdošanu neveicās arī tādēļ, ka muižnieki to uzskatīja par bīstamu lietu, kuŗa var apdraudēt viņu saimniecisko un politisko varu. Laikā no 1850. līdz 1863. gadam ar rentes bankas starpniecību pārdotas tikai 192 zemnieku mājas.

Bet tad 60-to gadu pirmā pusē māju pārdošanā iestājās lielāka rosība. Pārejot uz naudas renti, zemnieku stāvoklis sāka uzlaboties un tiem radās iespēja sagādāt vajadzīgo summu māju iepirkšanas pirmajai iemaksai. Arī muižnieki sāka izrādīt māju pārdošanā lielāku pretimnākšanu, jo uz to viņus spiedušas bailes no tā, ka krievu valdība nespeŗ kādus soļus zemnieku apgādāšanai ar zemi, kā viņa to darīja Iekškrēvijā, zemniekus atļaiŗot no dzimtbūšanas, kas tur ŗai laikā notika.

No sākuma zemnieki māju pirkšanas lietā bija atturīgi, jo tiem vēl nebija skaidrs, kādus labumus viņi ar to iegūs. 1864. gadā Vidzemes muiŗnieku kredītbiedrība pieņēma jaunus statūtus, kuŗos bija paredzēti atvieglinājumi zemnieku māju pārdošanas lietā. Kredītbiedrības jaunais reglaments galvenos vilcienos sakrita ar 1849. gada noteikumiem par zemnieku māju pārdošanu. Jaunais reglaments deva iespēju mājas pārdodot pārvest uz viņām attiecīgu daļu no kredītbiedrībā ieķilātās muiŗas parāda. Pēc jaunā reglamenta kredītbiedrība varēja izsniegt uz pārdodamām mājām par 50% lielāku aizdevumu, nekā tas bija atļauts zemnieku rentes bankai, kas lielā mērā atviegloja zemniekiem māju iepirkšanu par dzimtu. Pēc tam Vidzemē iesākās ļoti rosīga māju iepirkšana, kas savu kulminācijas punktu sasniedza 70-tos gados un turpinājās līdz pat pasaules kaŗam.

Kurzemē māju iepirkšana par dzimtu bija paredzēta 1863. gadā izdotos „Agrāros nosacījumos“, kas nokārtoja vairākus svarīgus jautājumus Kurzemes zemnieku dzīvē.

Kurzemē māju iepirkšana par dzimtu sākās ar 1864. gadu, savu kulminācijas punktu sasniedza 70-to gadu beigās un 80-to gadu sākumā. Kurzemē māju iepirkšana par dzimtu gāja ļoti sekmīgi uz priekšu, tā kā līdz pasaules kaŗam iepirktas bija jau ap 99% no visām zemnieku mājām.

Latgalē agrārās attiecības izveidojās citādāk kā pārējā Latvijā. Latgale 1772. gadā nāca zem Krievijas varas un to pievienoja Vitebskas guberņai. Līdz ar to Latgales zemnieku liktenis bija saistīts ar krievu zemnieku likteni. Tai laikā, kur Kurzemē mzmimtbūšanu atcēla 1817. g. 25. augustā un Vidzemē 1819. gada 26. martā, Krievijā un līdz ar to arī Latgalē zemniekus atsvabināja tikai 1861. g. 19. februārī. Atsvabinājot no dzimtbūšanas, tiem atstāja to zemi, kuŗu viņi līdz tam laikam bija lietojuŗi kā dzimtcilvēki, tikai muiŗniekiem tika dota tiesība zemniekiem atstājamo zemi samazināt par $\frac{1}{2}$, pievienojot to muiŗas zemei. Par to zemi, ko Latgales zemnieki dabūja, atsvabinājoties no dzimtbūšanas, tie varēja vai nu pildīt zināmas klauŗas, vai pāriet uz zemes izpirkšanu, pildot attiecīgas maksāšanas naudā. Pēc poļu dumpja 1863. gadā zemes izpirkšana Latgales zemniekiem tika padarīta par abligātorisku.

Piešķirto zemi zemniekiem vajadzēja galīgi izpirkt 49 gadu laikā, pie kam šām izpirkšanas maksām vajadzēja beigties 1911. gadā, bet tās atcēla 1907. gadā.

Latgales zemnieku materiālais stāvoklis līdz pat pēdējam laikam ir daudz sliktāks, kā pārējā Latvijā. Par to vaina krīt lielā mērā arī uz viņas agrāro iekārtu, kas līdz pasaules karā tur bija citādāka, kā pārējā Latvijā. Latgales zemniekiem zemes platība ir krietni mazāka, kā pārējā Latvijā. Bez tam Latgalē līdz pasaules karā tika praktizēta zemnieku zemes dalīšana mantinieku starpā. Tādā kārtībā zemes īpašumi tika stipri sadrumstaloti un izkaisīti daudzās atsevišķās sīkās vienībās — šņorēs. Tikai ar zemes reformas izvešanu Latgalē tiek radīti veselīgāki agrārie apstākļi ar sādžu sadalīšanu viensētās un zemes īpašumu iedalīšanu pēc iespējas vienos noapaļotos gabalos.

Latvijas agrārā iekārta pasaules karā sākoties.

Pēc statistiskiem datiem, pasaules karā sākoties, Latvijā pastāvēja šāds zemes īpašumu sadalījums¹⁾.

Zemes īpašumi priekš kara:

Zemju kategorijas	Zemes platība hektaros	% no visas zemes platības
Agrākās privāt. muižas	3.015.846,30	48,12
Zemnieku zeme	2.467.052,72	39,36
Valstsīpašumi	627.734,04	10,02
Mācītāju muižas	67.744,89	1,08
Pārējā zeme	89.023,40	1,42
Kopā	6.267.401,35	100,00

Šie dati tomēr neaptver visu tagadējo Latvijas teritoriju, jo ziņas attiecas tikai uz 6.267.401 hektariem, kamēr tagadējā Latvijas platība ar jaunajiem apgabaliem sniedzas līdz 6.570.130 ha. Sadalot iztrūkstošo platību pēc katra atsevišķa aprīnka īpašumu procenta, privātzemes kopplatība sniedzas (kopā ar iekšējiem ūdeņiem) līdz 3.160.000 ha un zemnieku zeme līdz 2.583.674 ha.

Kā no augstāk pievestās tabeles redzams, gandrīz puse no visas Latvijas zemes platības (48,12%) pasaules kara sākumā piederēja privātām muižām. Privāto jeb tā saukto bruņinieku muižu bija — Vidzemē 414, Kurzemē 570 un Latgalē 315, vai visā Latvijā ap 1300 privātas muižas²⁾.

Bez tam Latvijā vēl pastāvēja lielāks skaits valsts muižu, no kurām Kurzemē 191 un Vidzemē 21, tad vēl 171 mācītāju muižas. Latvijas priekš kara agrārā iekārta raksturīga ar to, ka viņa ļoti liels procents no visas zemes platības piederēja muižniekiem, kur pēc 1905. gada zemes īpašumu skaitīšanas Eiropas Krievijā muižnieku zeme iztaisīja 26%, Latvijā 48% no visas zemes platības. Lat-

vijas priekškaŗa agrārā iekārta raksturīga vēl ar atsevišķo muižu milzīgiem apmēriem, kuŗu caurmēra platība sniedzas pāri 2000 hektariem.

No lielākām muižām minamas — Dundaga ar 69.920 hektaru, Pope — 50.910, Lubāna — 28.596, Jaungulbene — 20.829, Bolvi — 34.960 un Viļaki — 49.193 hektari.

Latvijas prāvām muižām vēl piemita stipri izteikts muižniecības raksturs. No visām 414 Vidzemes privātām muižām nemuižniekiem 1915. gadā piederēja tikai 50, kuŗu kopplatība iztaisīja tikai nepilnu $\frac{1}{16}$ daļu no visas muižu kopplatības. Kurzemē arī 92,2% no visas muižu zemes piederēja muižniekiem. Muižu zeme tika salīdzinot ekstensīvi apsaimniekota, kam par iemeslu bija, kā lielā muižu zemes caurmēra platība, tā arī rīcības kapitāla trūkums. No muižu zemes platības aŗamzemes bija Vidzemē 19% un Kurzemē 23%.

Zemniekiem līdz pasaules kaŗam piederēja 39,36% no visas Latvijas zemes platības. 1920. gadā izdarītā zemes īpašumu skaitīšanā konstatētas 141.723 lauku saimniecības. Skaitīšana netika izvesta no Ilūkstes apriņķa un vēlāk no Krievijas pievienotos apgabalos. Ja pierēķina šos apgabalus, tad kopējo Latvijas lauku saimniecību skaitu 1920. gadā var pieņemt ap 150.000³⁾.

Valsts zemes un meži priekš kaŗa aizņēma 10% no visas zemes platības vai apaļos skaitļos 628.000 ha. Lielākā daļa, ap 314 no valsts zemēm, atradās Kurzemē—Vidzemē un Latgalē to bija salīdzinot maz.

Lielāko daļu, pāri par 80% no valsts zemēm, priekškaŗa laikā aizņēma valsts meži.

Bez augstāk uzskaitītām zemes katēgorijām, priekš pasaules kaŗa Latvijā vēl pastāvēja 171 tā sauktā mācītāju muiža jeb baznīcas vai draudzes zemes.

Mācītāju muižas bija tikai Vidzemē un Kurzemē, to kopplatība iztaisīja 67.745 hektarus jeb 1,08% no visas Latvijas zemes platības. Lielākā daļa no mācītāju muižu zemes piederēja pie nepārdotām zemnieku rentsnājām.

Latgalē vēl baznīcām un klosteriem piederēja 3.869 desetiņas.

Pēdīgi starp zemes īpašumu katēgorijām statistika vēl uzrāda vienu katēgoriju — dažādus zemes īpašumus, kas iztaisīja 1,48% no visas zemes platības. Šo zemes īpašumu katēgoriju galvenā kārtā sastāda pilsētu zemes īpašumi. Bez tam šai katēgorijā ieskaitītas vēl dažādu juridisku personu zemes īpašumi.

Bezzemnieki.

Priekš kaŗa Latvija bija lielsaimniecību zeme. Lielas bija ne tikai muižas, bet arī zemnieku māju caurmēra platība Vidzemē un Kurzemē bija ap 40—50 hektaru liela. Tādā agrārā iekārtā lauksaimniecībai bija vajadzīgs lielāks skaits algotu strādnieku. Laukstrādnieki komplektējās no plašās lauku bezzemnieku šķiras, pie kuŗas skaitīja ap $\frac{1}{4}$ no visiem lauku iedzīvotājiem. Kaut gan bezzemnieku šķira bija tik plaša, tad tomēr pēdējos gadu desmitos priekš pasaules kaŗa lauksaimniecība jau sajuta algoto strādnieku trūkumu. Šis

trūkums pēdējos gados priekš pasaules kara bija jau tik stipri sajūtams, ka Vidzemes un Kurzemes lauksaimniekiem strādniekus vajadzēja jau ievest no Latgales un tagadējās Lietavas teritorijas.

Laukstrādnieku trūkums izskaidrojās ar to, ka bezzemnieki priekš pasaules kara ļoti plašos apmēros gāja prom no laukiem uz pilsētām, vai arī emigrēja uz Krieviju.

Jau pēc 1897. gada Krievijas iedzīvotāju skaitīšanā konstatēts, ka ārpus Latvijas robežām dzīvoja 112.322 latvieši. Bet pasaules karam izceļoties, ārpus Latvijas jau dzīvoja 220.000 latviešu, vai apmēram katrs 8-tais latvietis jau dzīvoja ārpus savas dzimtenes robežām. Pēc citiem aprēķiniem izceļojušo latviešu skaitu jau rēķināja uz 250—300.000 cilvēku⁴). Izceļošana tā tad bija pieņēmusi katastrofiskus apmērus. Par izceļošanas galveno iemeslu bija jāuzskata tā netaisnā, sastingusi agrārā iekārta, kas Latvijā pastāvēja priekš pasaules kara.

II. Latviešu lauksaimniecības attīstības gaita līdz pasaules karam.

1. Pirmie lauksaimniecības veicināšanas darbi.

Pateicoties izdevīgam ģeografiskam stāvoklim Latvija jau no diezgan seniem laikiem ir uzturējusi ciešus sakarus ar Vakareiropas valstīm. Tādēļ arī jaunas idejas, kas attiecas uz visdažādākām dzīves nozarēm, salīdzinot laikus nokļuva pie mums un te atrada sev piekritējus un izvedējus dzīvē. Aiz šiem iemesliem arī modernās idejas par lauksaimniecību un tās veicināšanas paņēmieniem salīdzinot īsā laikā pārnāca uz Latviju.

Tāpat kā tas bija Vakareiropā, arī Latvijā pirmos lauksaimniecības veicināšanas pasākumus izveda lielgruntnieki, un arī paši šie pasākumi bija domāti galvenā kārtā lielgruntniecību vajadzību apmierināšanai.

Lauksaimniecības attīstības gaitā vesels jauns laikmets sākās ar pirmo lauksaimniecības organizāciju dibināšanos. Kā pirmā tāda organizācija Latvijā nodibināta 1792. gadā Vidzemes ķeizariiskā vispārderīgā un ekonomiskā societāte, kuras sēdeklis atradās Rīgā, bet 1812. gadā Napoleona karu dēļ to pārcēla uz Tērbatu. Salīdzinājuma dēļ atzīmējams, ka Dānijas karāliskā lauksaimniecības biedrība dibināta 1769. gadā, Austrijas lauksaimniecības sabiedrība Vīnē dibināta 1807. gadā, Norveģijas lauksaimniecības biedrība dibināta 1809. gadā.

Vidzemes ķeizariiskai vispārderīgai un ekonomiskai societātei līdzīgas biedrības Kurzemē nodibinātas — Jelgavā un Kuldīgā 1839. gadā, Dobelē 1869. g. u. t. t.⁵).

Šām lielgruntnieku biedrībām bija paredzētas tiesības dibināt vietējās nodaļas. Pēc līdzīga rakstura Vakareiropas lauksaimniecības organizāciju parauga lielgruntnieku lauksaimniecības organizācijas izveda dažādus lauksaimniecības veicināšanas darbus, izdeva lauksaimniecības literātūru, sarīkoja izstādes u. t. t. Daži no šiem pa-

sākumiem bija domāti lauksaimniecības veicināšanai arī zemnieku saimniecībās.

Latviešu zemnieku lauksaimniecības organizāciju attīstība.

Līdz ar latviešu gruntniecības nodibināšanos bija likts drošs pamats zemnieku saimniecību sekmīgai attīstībai. Bet tā kā lauksaimniecības kultūras pacelšanai bija nepieciešamas organizācijas, tad tādas arī sāka dibināties. Pirmās latviešu lauksaimniecības biedrības nodibinājās kā augstāk minētās lielgruntnieku Vidzemes ekonomiskās sociētātes zaru nodaļas, jo patstāvīgu zemnieku biedrību dibināšanai nebija iespējams dabūt vajadzīgo atļauju.

Pirmā lauksaimniecības biedrība nodibināta Plāņos 1866. gadā 9. septembrī, bet šī biedrība pastāvējusi tikai dažus gadus. Pēc tam jautājums par lauksaimniecības biedrības dibināšanu pacelts Rūjienā, kur jau 1870. gadā kādā apspriedē nolemts dibināt „Latviešu Zemkopības biedrību Rūjienā”. Bet projektētai biedrībai nav izdevies panākt krievu valdības apstiprināšanu. Tikai 1877. gadā apstiprināti statūti „Rūjienas zemkopības biedrībai” kā augstāk minētās sociētātes zaru biedrībai. Šī lauksaimniecības biedrība ir uzsākusi ļoti rosīgu darbību un jau 1880. gadā ir sarīkojusi savu pirmo lauksaimniecības izstādi. Uz Rūjienas zemkopības biedrībai līdzīgiem pamatiem jau 1873. gada 27. decembrī nodibināta Straupes zemkopības biedrība⁶⁾. Uz līdzīgiem pamatiem 1881. gada 2. jūnijā nodibināta „Smiltenes, Palsmanes, Aumeisteru un Gaujienas zemkopības biedrība”, kas ļoti rosīga darbojas līdz pat mūsu dienām.

Bez šeit uzskaitītām biedrībām tajos pašos gados ir nodibinājies lielāks skaits citu zemkopības biedrību arī tāpat Vidzemes sociētātes zaru biedrību veidā.

Dažās vietās ir mēģināts arī dibināt patstāvīgas lauksaimniecības biedrības, bet šiem mēģinājumiem nav bijis panākumu, jo krievu valdība tādu biedrību dibināšanu neatļāva. Tā 1881. g. Cēsu apriņķī nodibināta Mārsnēnu-Startu zemkopības biedrība, bet viņas statūti nav apstiprināti⁷⁾.

Arī Kurzemē jau 70-tos gados vairākās vietās ir bijuši mēģinājumi dibināt patstāvīgas lauksaimniecības biedrības. Tā, piem., Krona-Bērzmuižas zemkopji jau 1871. gadā sapulcējušies un nolēmuši dibināt zemkopības biedrību. Bet šis mēģinājums palicis bez panākumiem, jo biedrības dibināšanu administrācija nav atļāvusi. Pēc tam 1881. gadā tā paša pagasta lauksaimnieki izdarījuši jaunu mēģinājumu nodibināt zemkopības biedrību, bet arī šoreiz bez panākumiem. Beidzot 1892. gadā izdevies panākt šai biedrībai satūtu apstiprināšanu. Par pirmo patstāvīgo zemkopības biedrību Kurzemē uzskatāma 1886. gadā dibinātā Kandavas zemkopības biedrība⁸⁾.

1893. gada 27. janvārī apstiprināti Jelgavas lauksaimniecības biedrības statūti. Šo biedrību dibināja agronoms Jānis Bisenieks. Biedrība ar savu darbību centās taisīt iespaidu uz visas Latvijas lauksaimniecību, kurpretī agrāk dibinātās biedrības apkalpoja tikai vienu vai vairākus pagastus.

1898. gadā krievu valdība izdeva normālstatūtus lauksaimniecības biedrību dibināšanai, caur ko lauksaimniecības biedrību dibināšana stipri atvieglojās un tās arī sāka dibināt lielākā skaitā.

Uz normālstatūtu pamata jau 1898. gada 12. februārī nodibināta Kauguru lauksaimniecības biedrība, kas ar 1909. gada 1. janvāri pārdevējās par Baltijas lauksaimnieku biedrību. Šī biedrība pastāv līdz šim un arvienu ir attīstījusi ļoti rosīgu darbību. No normālstatūtu izdošanas līdz 1914. gadam nodibinājās ap 140 lauksaimniecības biedrību, bet kopā ar agrāk nodibinātām, pasaules kaņam sākoties, Latvijā jau darbojās ap 200 lauksaimniecības biedrību, no kuņām Latgalē darbojās tikai kādas 17 biedrības⁹⁾.

Pirmā pienu-lopū pārraudzības biedrība dibināta Latvijā 1904. gadā.

Arī lauksaimniecības kooperatīvu dibināšana ir Latvijā sākusies jau labi sen atpakaļ. Kā pirmie Latvijā ir dibināti dažādi savstarpējās apdrošināšanās kooperatīvi. Tā 1861. gadā nodibināta pirmā kooperatīvā krusas apdrošināšanas sabiedrība, pirmā patērētāju biedrība nodibināta 1865. gadā, pirmā krāj-aizdevu sabiedrība nodibināta 1870. gadā.

Pasaules kaņam sākoties, Latvijā darbojās 236 kreditkooperatīvi, 70—80 patērētāju biedrības, ap 300 ugunsapdrošināšanas sabiedrības, 88 kopmoderniecības.

Lauksaimniecības skolas.

Par Egidija Sokoloviča dāvātiem līdzekļiem 1867. gada 23. aprīlī atklāta Vecsātu muižā, netālu no Tukuma, lauksaimniecības skola ar divgadēju kursu, kuņa sagatavoja pārvaldniekus muižām Latvijā, bet daļa abzolventu meklēja darbu arī Krievijā.

Par lauksaimniecības skolu nepieciešamību vairākas gadu desmitis ir rakstījuši latviešu laikraksti, kā arī par to lēmušas dažādas lauksaimnieku organizācijas un sapulces, bet skolas dibināšana arvienu atdūrās uz grūtībām. Tikai 1908. gadā Latviešu lauksaimnieku ekonomiskai sabiedrībai izdevās atvērt Jelgavā lauksaimniecības skolu ar latviešu mācības valodu. Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība atvēra oficiāli Priekuļu lauksaimniecības skolu 1911. gadā 1. jūlijā. Priekš tam vienu gadu skola darbojās lauksaimniecības ziemas kursu veidā.

Īsi priekš pasaules kaņa nodibinājās vēl dažas zemāka tipa lauksaimniecības skolas.

Lauksaimnieku sapulces un kongresi.

Pirmais latviešu lauksaimnieku kongress noturēts Rīgā 1871. gada 19. jūnijā. Kongresu sasauca Rīgas latviešu biedrības uzdevumā Richards Tomsons, kas arī sagādāja kongresa sasaukšanai nepieciešamo atļauju. Par kongresa vadītāju ievēlēts pats kongresa iniciators Tomsons. Kongresā pēmušas dalību 514 personas no dažādiem Latvijas apvidiem, pat no dažiem Krievijas apgabaliem turienes lat-

vieši. Tomsons kongresā referējis par lauksaimniecības jautājumiem. Kongresā bijušas ļoti dzīvas debates.

Nolemts šādus kongresus sasaukt pēc iespējas katru gadu, izteikta vēlēšanās Rīgā dibināt Latviešu zemkopības biedrību un izdot lauksaimniecisku laikrakstu.

Otrais lauksaimnieku kongress noticis 1873. g. 29. jūnijā I. latviešu dziedamo svētku laikā. Arī šo kongresu vadījis Richards Tomsons. Kongresā nolasīti vairāki referāti par lauksaimniecības jautājumiem. Pieņemts atzinums par latviešu lauksaimniecības biedrības dibināšanu un par lauksaimniecības skolas nepieciešamību.

Arī otrā kongresā piedalījušies pāri par 500 personu.

Pēc tam ilgākus gadus līdzīgi kongresi netika noturēti, galvenā kārtā tādēļ, ka krievu administrācija uz tiem skatījās nelabvēlīgi un pat izveda dažus spaidus pret jau nodibinātām latviešu lauksaimniecības biedrībām.

Pagāja veseli 25 gadi no otrā latviešu lauksaimnieku kongresa, kad Rīgas latviešu biedrība atkal sasauca „Vispārīgu latviešu lauksaimniecības sapulci“. Sapulce notika 1899. gada 17. un 18. decembrī. Šim kongresam bija paredzēta diezgan plaša dienas kārtība. Kongresam bija pieteikti 30 referāti un to iztīrīšanai nodibināja 4 nodaļas. Šai kongresā ieradās necerēti liels dalībnieku skaits — ap 1200 cilvēku no dažādiem Latvijas novadiem, kā arī no Krievijas.

Kongresā pārrunāja visus tā laika svarīgākos jautājumus, kā: dažādus lauksaimniecības tehnikas jautājumus, laukstrādnieku trūkuma novēršanu, lauksaimniecības izmēģinājumu stacijas, lauksaimniecības skolas, lauksaimniecības centrālbiedrības dibināšanu un citus svarīgus jautājumus. Šai kongresā arī jau pacēlās strīdīgais jautājums par vietējiem un ārzemju sugas lopiem.

Kongress, starp citu, pieņēma lēmumu, ka pie Rīgas latviešu biedrības jādibina lauksaimniecības nodaļa, kāds lēmums arī tika izpildīts un 1902. gada 27. maijā biedrības pilna sapulce nolēma dibināt lauksaimniecības nodaļu, un apstiprināja Fr. Veinberga izstrādāto nodaļas kārtības rulli. Par nodaļas priekšnieku ievēlēja zv. advokātu J. Reinfeldu, par tā biedru J. Vāgneru, par sekretāru J. Vītoļņu u.t.t.

Lauksaimniecības literatūra un laikraksti.

Pirmā lauksaimniecības literatūra latviešu valodā ir parādījusies diezgan sen atpakaļ — 18tā gadu simteņa beigās. 1791. gadā Jelgavā izdota „Gudra Mācīšana. Visiem saimniekiem un moderēm par labu un t. t.“ Pēc J. Mazvērsīša domām šī laikam esot pirmā lauksaimnieciskā grāmata latviešu valodā¹⁰).

Šī pirmā grāmata tikai 31 lap. p. liela. Drīz pēc tam turpat Jelgavā 1797. gadā iznāk 648 lap. p. liela „Latviešu gada grāmata“, kur starp citiem rakstiem arī vairāki raksti par lauksaimniecību.

Pēc tam 1810. gadā izdota 116 lp. p. liela grāmatiņa „No govju lopiem, kā tos būs audzināt, kopt un slimībās dziedināt.“ Arī Jelgavā 1844. gadā iznāk 340 lap. p. bieza Brāžes grāmata: „Kā Paleju Jānis savu būšanu kopis.“ Pēdīgi 1852. gadā Liepājā iznāk C. O. Leppe-

viča 303. lap. p. bieža grāmata „Padomu devējs zemes kopējiem, jeb zelta graudi.“

Tā kā latviešu lauksaimniecībā tai laikā vēl valdīja kļaušu laiki un lauksaimnieku dzīves apstākļi bija ārkārtīgi grūti, tad šās grāmatas arī tikai mazu iespaidu varēja atstāt uz lauksaimniecības progresu tai laikā¹¹).

Richards Tomsons 1874. gadā izdod 160. lp. p. lielu rakstu krājumu „Vārpa“, bet 1875. gadā sāk izdot lauksaimniecisku laikrakstu „Darbs“, kurš gan pēc 2 gadiem bija lasītāju trūkuma dēļ spiests apstāties. Vēl Tomsons 1874. gadā izdod grāmatu „Padomu devējs pie lauku un pļavu mēslošanas“, kā arī izdod pirmo „Zemkopības kalendāru priekš Vidzemes un Kurzemes zemkopjiem uz 1878. gadu“. Uz Tomsona ierosinājumu Rīgas latviešu biedrība 1872. gadā izdeva 160 lp. p. biezu grāmatu „Zelta avots“, kuŗa bija tulkota no vācu valodas un starp citiem saturēja arī rakstus par lauksaimniecības jautājumiem.

1875. gada pavasarī Māteŗu Juris sāk izdot savu nedēļas laikrakstu „Baltijas Zemkopis“. Tā latviešu lauksaimniekiem vienā laikā iznāca divi arodnieciski laikraksti: Richarda Tomsona „Darbs“ Rīgā un Māteŗu Juŗa „Baltijas Zemkopis“ Jelgavā. „Baltijas Zemkopis“ Māteŗis izdeva līdz 1880. gadam, kad tas pārgājis Ābranta rokās un iznāk Rīgā¹²). Kad 1893. g. 27. janvārī nodibinājās Jelgavas lauksaimniecības biedrība, tā sāka izdot kā nedēļas laikrakstu „Zemkopis“, kuŗu rediģēja agr. J. Bergs. Pēc Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības nodibināšanas „Zemkopis“ pārgāja viņas īpašumā.

Pēc Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības nodibināšanās 1906. gadā, tā 1907. gadā sāka izdot 2 reizes mēnesī savu žurnālu „Baltijas Lauksaimnieks“, kuŗa pirmais redaktors bija agr. H. Celmiņš. Ar 1904. gada janvārī Kauguru lauksaimniecības biedrība sāk izdot divreiz mēnesī žurnālu „Valmieras Lauksaimnieks“, kuŗu vēl tanī pašā gadā pārdēvē par „Lauksaimnieku“.

Ar lauksaimniecības centrālo organizāciju rašanos lauksaimniecības literātūra sāk stipri vairoties, rodas vairāki periodiski lauksaimnieciski laikraksti, kā arī dažādas grāmatas un rakstu krājumi par lauksaimniecības jautājumiem.

Lauksaimniecības centrālo organizāciju nodibināšanās.

Jau otrā latviešu zemkopju kongresā 1873. gadā P. Alunāns lika priekšā dibināt vispārēju latviešu zemkopju biedrību. Kaut gan tādas biedrības tūlītēju dibināšanas nepieciešamību daži kongresa dalībnieki apšaubījuši, kongress tomēr ar lielu balsu vairākumu nolēmis, ka vispārīga latviešu zemkopju biedrība būtu derīga un nodibināma¹³).

Vispārīgā latviešu lauksaimnieku sapulcē 1899. gadā J. Rietrumnieks lasījis referātu par lauksaimniecības biedrību mērķiem un darbību, kuŗā starp citu ieteicis dibināt lauksaimniecības centrālbiedrību, kuŗa tad rūpētos par Latvijas lauksaimniecības veicināšanu. Sakarā ar šo ierosinājumu kongress pieņēma rezolūciju par lauksaimniecības nodaļas dibināšanu pie Rīgas latviešu biedrības. Kā jau agrāk aiz-

rādīts, tāda nodaļa arī nodibināta 1902. gadā. Tūlīņ pēc savas nodibināšanās Rīgas latviešu biedrības lauksaimniecības nodaļa uzsāka izvest dažādus lauksaimniecības veicināšanas darbus. 1903. gadā nodaļa pieņēma par instruktoriem agronomijas studentu K. Ulmani un A. Eimani, kas sarīkoja pie vairākām lauksaimniecības biedrībām Vidzemē piensaimniecības kursus. Jau 1904. gadā nodaļas instruktori K. Ulmanis un A. Eimanis sarīkoja piensaimniecības kursus 19 vietās.

1904. gadā pēc R. l. b-bas nodaļas parauga piensaimniecības kursu sāka rīkot arī Jelgavas lauksaimniecības biedrība pie lauksaimniecības biedrībām Zemgalē un Kurzemē. Ar R. l. b-bas l. nodaļas gādību 1904. gadā jau nodibinājās vairākas piena lopu pārraudzības biedrības. 1905. gada rudenī nodaļa nodibināja zemes kultūras biroju kultūrtechniķa J. Laursona vadībā. Pacēla arī jautājumu par vaislas lopu staciju dibināšanu, par sviesta tirdzniecības organizēšanu, par lauksaimnieku Konsum-biedrības dibināšanu. Lauksaimniecības veicināšanas darbs gāja lieliem soļiem uz priekšu. Lai darbus sekmīgāki varētu veikt, stājās pie Rīgas, tagad Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības dibināšanas, kas tad pārņēmu savā vadībā plašo lauksaimniecības veicināšanas darbu. R. l. b. l. nodaļa savu darbību izbeidza 1912. gadā. Bez augstāk minētiem piensaimniecības kursiem nodaļa ir sarīkojusi vēl dažādus citus kursus arī citos jautājumos. Rīgas latviešu biedrības lauksaimniecības nodaļa 1903. gada 18. februārī sasauca plašāku sapulci, kuŗas dienas kārtībā bija jautājums par lauksaimniecības centrālbiedrības dibināšanu. Sapulce pieņēma lēmumu, ka jādibina lauksaimniecības centrālbiedrība un uzdeva nodaļai izstrādāt tās statūtus. Statūtu projekta izstrādāšana un apspriešana vilkās apm. 2 gadus. Statūtus galīgā veidā izstrādāja 1905. g. 9. februārī, pēc kam tos nosūtīja uz Pēterpili zemkopības ministrijai apstiprināšanai. Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības statūtus apstiprināja 1906. gada 24. jūlijā. Jaunās centrālbiedrības dibināšanas sapulce notika 1906. g. 24. septembrī, par tās pirmo priekšsēdētāju ievēlēja Kauguru lauksaimniecības delegātu H. Endzeliņu.

Jaundibinātā Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība attīstīja ļoti rosīgu darbību, dažādu lauksaimniecību veicinošu pasākumu izvešanā. Jau 1907. gadā centrālbiedrība nodibina Konsum-veikalu, kas vēlāk izveidojās par patstāvīgu organizāciju — Centrālo Savienību „Konzums“, kuŗa statūti reģistrēti 1917. g. 13. dec. Centrālbiedrības darbība ar katru gadu palika plašāka un daudzpusīgāka.

Pēc Centrālbiedrības 1913. gada darbības pārskata redzams, ka šai gadā viņā ir bijušas apvienotas 99 dažādas biedrības, tā ir uzturējusi 56 agronomus un instruktorus, sarīkojusi 59 dažādus kursus, noturējusi 177 priekšlasījumus, vadījusi 130 piena lopu pārraudzības biedrības. Centrālbiedrības vadošie speciālisti priekškuŗa darbības laukmetā bija agr. H. Celmiņš, agr. V. Skubiņš, agr. J. Blumbergs, agr. J. Vārsbergs. Centrālbiedrība 1908. gadā ieguva nomā kroņa Priekuļu muižu pie Cēsīm, kur nodibināja lauksaimniecības skolu, ierīkoja izmēģinājumu staciju, bioentomoloģisko staciju, mašīnu izmēģinājumu stacijas un dažas citas iestādes.

Agr. J. Bisenieks savu plašo privāto mašīnu veikalu 1907. gadā pārvērs par paju sabiedrību, Latviešu lauksaimnieku ekonomisko sabiedrību. Bez tirdzniecības ar lauksaimniecības piederumiem Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība izveda arī dažādus lauksaimniecības veicināšanas darbus, līdzīgi kā Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība. Ekonomiskā sabiedrība uzturēja lauksaimniecības skolu, ko nodibināja 1908. g., uzturēja Bērzmuižas priekšzīmīgo saimniecību ar izmēģinājumu laukiem, ko vadīja agr. J. Bergs. 1910. gadā vēl nodibināja priekšzīmīgu saimniecību Lustes muižā, Jelgavas apriņķī, agr. P. Lejiņa vadībā. 1914. gadā Sabiedrības dienestā bija 46 instruktori, kas sarīkoja 53 kursus, 176 priekšlasījumus, vadīja 153 piena lopu pārraudzības biedrības. Starp abām centrālām organizācijām, Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrību un Latviešu lauksaimnieku ekonomisko sabiedrību, nodibinājās dzīva sacensība, kas brīžiem pieņēma apkaņošanās raksturu.

Abas centrālās organizācijas sevišķu vērību piegrieza lopkopības attīstībai, ko lauksaimniekiem ieteica izkopt par savu galveno nozari. Agrāk lauksaimnieku galvenie ienākumu avoti bija graudkopība, līnīkopība un bastarda āboliņa sēklu audzēšana.

Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība vairāk vērības piegrieza angelnas lopu sugas ieaudzēšanai un izkopšanai, Ekonomiskā sabiedrība pūlējās izkopt vietējo lopu sugu un apkaņoja angelnas lopu audzēšanas virzienu.

III. Latvijas lauksaimniecības stāvoklis pēc pasaules kara.

1. Kara laika postījumi Latvijas lauksaimniecībā.

Pasaules karš Latvijas lauksaimniecībai nodarīja milzīgu postu, jo viņas teritorijā ilgāku laiku norisinājās kara darbība, te ir notikušas niknas cīņas. Kara darbība Latvijā notika: Vidzemē 95 pagastos, Kurzemē — 40, Zemgalē, — 76 un Latgalē 40 pagastos, bet visā Latvijā no 499 pagastiem kara darbība notika 251 pagastā. Arī pārējie Latvijas pagasti netieši cieta no kara darbības. No 499 pagastiem 274 bija kara laikā ierīkotas tranšējas.

No visām Latvijas lauku ēkām tika pilnīgi nopostītas 78.278 jeb 10,53%, bet pa daļai izpostītas 104.576 jeb 14,06%.

Līdz ar ēku izpostīšanu arī ievērojama daļa aņamās zemes palika neapstrādāta. Tā, Jelgavas apriņķī pēc pasaules kara atmatā bija 53% no visas aņamzemes, Jaunjelgavas apriņķī — 55%, Rīgas — 45%, Tukuma — 42,5%, Daugavpils — 31,76% un Bauskas apriņķī — 29,2%. Visā Latvijā 1919. un 1920. gadā neapstrādāta palika apmēram 29% no priekškara aņamzemes platības. No šīs neapstrādātās zemes platības pilnīgi nopostītos apvidos atradās tikai nepilna puse — 43%. Pārējā atmatu platība bija pa daļai cietušos un neizpostītos apgabalos. Priekš kara aņamzemes Latvijā skaitījās 1.748.000 hektāru, bet pēc kara bija tikai nepilni 1.300.000 hektāru, tā tad aņamzemes platība pa kara gadiem bija samazinājusies par 27%.

Sevišķi svarā krit tas apstāklis, ka kara laikā lauki pazaudēja ievērojamu daļu no saviem iedzīvotājiem. Tā 1914. gada 1. janvārī Latvijas iedzīvotāju skaitu Krievijas statistiskās iestādes bija aprēķinājušas uz 2.552.000, no kuriem uz laukiem dzīvoja 1.600.300. Pēc pasaules kara — 1920. gadā, Latvijā dzīvoja vairs tikai 1.596.131 cilvēks, no kuriem uz laukiem dzīvoja 1.216.647.

Pēc kara laika bēgļu atgriešanās Latvijas iedzīvotāju skaits pavairojās un 1925. gada skaitīšanā jau konstatēja 1.844.805 cilvēkus, no kuriem uz laukiem dzīvoja 1.239.215.

Jaunākā — 1930. gada 11. februāra skaitīšanā Latvijas iedzīvotāju skaits bija 1.900.045, tā tad tomēr apmēram par $\frac{1}{4}$ mazāks, kā bija priekš pasaules kara. Lauku iedzīvotāju skaita samazināšanās dēļ mūsu lauksaimniecībai pēc kara gados ir jācinās ar asu laukstrādnieku trūkumu.

Pa kara gadiem ļoti stipri samazinājās arī mājlopu skaits. Tā, zirgu skaits samazinājās par nepilniem 70.000 vai 25%, liellopu skaits par 165—170.000 vai 20%, cūku skaits par 18% un t. t. Pa kara gadiem gāja bojā arī ļoti daudz saimniecības inventāra.

Ar krievu naudas bankrotu gāja zudumā visi lauksaimnieku ietaupījumi un naudas kapitāli, caur ko lauksaimniecībai cēlās milzīgi zaudējumi.

Kara apstākļu dēļ mūsu lauksaimniecība pazaudēja arī daudz no saviem kultūras sasniegumiem. Labākos un ražīgākos piena lopus eksportēja uz Krieviju, no kurienes atpakaļ dabūja tikai niecīgu daļu, tāpat arī labākos zirgus pa kara gadiem izrekvizēja dažādu armiju vajadzībām. Tā tad kara laika apstākļu dēļ ne tikai stipri samazinājās mājlopu skaits, bet arī dzīvnieki, kas bija palikuši pāri, bija daudz mazvērtīgāki, kā priekš kara laika dzīvnieki. Tāpat stipri pasliktinājās pa kara gadiem arī labības sēklas materiāls.

Pa kara gadiem izbeidza darbību gandrīz visas lauksaimniecības kultūrālās un saimnieciskās organizācijas.

Kara un revolūcijas laiks ne tikai nodarīja milzīgus materiālus zaudējumus, bet nesa līdzī arī morālisku sabrukumu. Briesmu laika apstākļi bija atstājuši jaunu iespaidu uz diezgan plašām iedzīvotāju aprindām mazinot viņu pienākuma apziņu un darba prieku.

Tik lieli un daudzpusīgi ir tie zaudējumi, ko kaņš nodarīja Latvijas lauksaimniecībai.

IV. Latvijas agrārreforma.

1. Reformas pamata noteikumi.

Tiklīdz nodibinājās Latvijas valsts, viņas valdība bez kavēšanās stājās pie agrārreformas sagatavošanas. Jau Pagaidu valdība dažās vietās uz kroņa zemēm sāka ieprojektēt jaunsaimniecības. Plānveidīga agrārreformas izvešana iesākās ar tās likuma pieņemšanu Satversmes Sapulcē. Likuma pirmo daļu par valsts zemes fondu pieņēma Satversmes Sapulces kopsēdē 1920. gada 16. septembrī.

Likumums par valsts zemes fondu nosaka, ka šis fonds tiek nodibināts jaunsaimniecību ierīkošanai un pastāvošo sīksaimniecību paplašināšanai, kā arī dažādu saimniecisku uzņēmumu, sociālu labiercību un kultūrālu vajadzību apmierināšanai, pilsētu un miestu paplašināšanai. Valsts zemes fonds sastādās no valsts zemēm, muižām un mežiem, tad muižnieku muižām, muižniecības iestāžu muižām, mācītāju muižām un vēl dažiem atsevišķiem zemes gabaliem. Tāpat valsts zemes fondā pārgāja vēl nepārdotās rentes mājas, kā arī kolonizācijas biedrību, ārvalstu banku un sabiedrību iepirktās zemnieku zemes. No muižām atdalītā un jau pārdotā zeme vairs fondā ieskaitīta netika.

Līdz ar zemi atsavina un pievieno zemes fondam uz tās atrodošās, atsavināmās zemes īpašniekam piederošos zemes un muižas piederumus, izņemot rūpniecības iestādes (fabrikas), kas nav lemtas vietējo lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanai vai vietējo lauku vajadzību apmierināšanai. Muižniekiem atstāj tā saucamo neatsavināmo daļu, kas līdzinās zemnieku saimniecību platībai. Neatsavināmo daļu agrākam muižas īpašniekam ierāda valdība, resp. Zemkopības ministrija. Netiek atsavinātas zemes un muižas, kas pieder labdarības un zinātņu iestādēm un kalpo šo iestāžu tiešām vajadzībām. Baznīcām zeme atstājama vidējo zemnieku saimniecību platības apmērā kopā ar baznīcai, resp. draudzei, piederošām ēkām. Līdz ar zemi atsavina arī pie attiecīgās saimniecības piederošo, valstij vajadzīgo derīgo inventāru, kas pāriet valsts īpašumā. Ja atsavinātā inventāra īpašnieks uzsāk jaunu lauksaimniecību, šai saimniecībai vajadzīgo dzīvo un nedzīvo inventāru neatsavina. Visas tiesības, kas saistās ar atsavināto īpašumu, pāriet uz Latvijas valsti, bet pienākumi turpmāk likumā aprādītos apmēros.

Likumā par valsts zemes fondu ievests principiāls noteikums, ka par atsavināto zemi tiks maksāta atlīdzība, par ko tuvākus noteikumus bija paredzēts izdot speciālā likumā. Likumā ievēda noteikumu, ka atlīdzību par atsavināto zemi nevar dabūt tie bijušie īpašnieki, kas tautai naidīgo uzstāšanos zaudējuši tiesību uz atlīdzību, un tie, kas ar uz tiesas sprieduma vai sevišķa likuma pamata par savu, Latvijas iegūto īpašumu, piemēram, mežu un zemes izpārdošanu, iegūstot izlikto kapitālu, jau saņēmuši atpakaļ.

Par atsavināto inventāru maksāja atlīdzību pēc vietējās tirgus cenas inventāra atsavināšanas laikā. Uz agrārreformas likuma pirmās daļas pamata pavisam valsts zemes fondā pārņemts 1479 dažādas muižas, 171 mācītāja muižas, 294 pusmuižas, 202 mājas, 546 atsevišķi gabali, 5.865 dzimtsnomas gabali, kopā 8557 hipotēkāriskas vienības. Šie atsavinātie zemes īpašumi iztaisa 35.08% no visas Latvijas kopplatības. No visiem valsts īpašumiem ap 75% sastāda meži, kuŗu kopplatība ir 1.745.801 hektārs.

Tieši jaunsaimniecību ierīkošanai izlietotā zeme sastāda 20,34% no visas Latvijas zemes platības¹⁴⁾.

Noteikumi par valsts fonda zemes izlietošanu ievesti agrārreformas likuma II. daļā, kas pieņemta Satversmes Sapulces kopsēdē 1920. gada 21. decembrī. Zemes fonda nodibināšanas mērķis izteikts jau likuma pirmā daļā. No valsts zemes

fondā ieskaitītiem objektiem netiek izlietoti jaunsaimniecību ierīkošanai, bet paliek valsts zemes fondā meži, ūdeņi un lauksaimnieciski nederīgas zemes, vēsturiskas vietas, zemes gabali ar svarīgu arheoloģisku nozīmi, ievērojami dabas jaukumi un zemes gabali ar apakšzemes bagātībām.

Jaunsaimniecības dibināmas ne lielākas par 22 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes, kurai var vēl pievienot līdz 5 ha nederīgas zemes, tai skaitā meža līdz 3 ha. Atsevišķos gadījumos, kur īpatnēji apstākļi to prasa, Centrālajai zemes ierīcības komitejai ir tiesība sadalāmo lauksaimniecību centros iedalīt arī saimniecības, kas pārsniedz augstāk minēto normu, 22 ha derīgas un 5 ha nederīgas zemes.

Piemērotos klimata un satiksmes apstākļos fonda zeme, kas derīga dārzu koloniju dibināšanai, sadalāma pēc paredzamas vajadzības dārza saimniecību ierīkošanai līdz 10 ha lielos gabalos un piešķirama uz Zemkopības ministrijas izstrādāto attiecīgo noteikumu pamata. Pastāvošās sīksaimniecības, kuŗu platība mazāka nekā jaundibināmām saimniecībām, ja tās pieiet pie fonda zemēm, var tikt paplašinātas līdz šai likumā paredzētai normai. Tādu sīksaimniecību īpašnieki, kuŗu saimniecības nepieiet pie fonda zemēm, var iegūt citā vietā zemi no valsts zemes fonda, nepārsniedzot likumā paredzēto normu, ja tie nodod savu līdzšinējo īpašumu valsts zemes fondā, vai citādi to likvidē kaimiņu sīksaimniecību paplašināšanai par labu. Kā vēlāk Centrālā zemes ierīcības komiteja to izskaidroja, par sīksaimniecībām jāuzskata tādas saimniecības, kuŗu kopplatība nepārsniedz 15 ha. Zemi piešķirot, nav dalāmas zemes fondā ieskaitītās zemes rentnieku mājas, ja viņas sastāda vienu saimniecību ar noteiktu vietējo zemnieku saimniecību raksturu un robežām un ja šādas mājas platība nepārsniedz 100 ha. Kur šo māju platība pārsniedz 100 ha, tur var atdalīt normu pārsniedzozo daļu. Zemi piešķirot, šo māju dalīšana pieļaujama gadījumos, ja uz tām pretendētu viņu ilggadīgie lietotāji, kas šīs mājas uzlabojuši, ieguldīdami darbu vai kapitālu. Neatsavināmo zemnieku saimniecību robežu noapaļošanai var piedalīt no valsts zemes fonda līdz 1 ha uz katru noapaļojamo saimniecību.

Saimnieciskiem uzņēmumiem, pašvaldības iestādēm, sociālām labierīcībām un kultūrālām vajadzībām zeme iedalāma apmērā, kādu pēc šo zemju izmantošanas plāniem Centrālā zemes ierīcības komiteja atzīst par vajadzīgu.

Pilsētu un miestu tuvumā atstājami zemes gabali pilsētu un miestu paplašināšanai, kā arī dažādiem uzņēmumiem un labierīcībām.

Uz fonda zemi ir tiesība Latvijas pilsoņiem, kam savas zemes nav, vai arī mazāk par šai likumā paredzēto normu, un kas uzņemas viņiem piešķirto zemi apsaimniekot.

No valsts fonda zeme piešķirama dzimtsīpašumā vai arī dzimtsnomā ar tiesību iegūt arī par dzimtsīpašumu. Pilsoņiem, kuŗiem lauksaimniecība nav galvenā nodarbošanās, zemi var piešķirt pie pilsētām līdz 1 ha, pie miestiem un uz laukiem līdz 2 ha tā saucamo amatnieku zemi.

Zvejnieku saimniecībām zeme piešķirama atkarībā no vietējiem apstākļiem, pēc zemes ierīcības komiteju ieskata, bet ne vairāk par

22 ha. No fonda zemēm vispirms apmierināmas sīksaimniecības: a) kuŗu robežas pieiet pie sadalāmās zemes; b) kuŗām iespējams savas saimniecības paplašināšanas nolūkā apmainīt fonda zemi pret neatsavināmu zemi; c) kuŗas savu zemi nodod valsts zemes fondā vai citādi to likvidē kaimiņu sīksaimniecību paplašināšanai par labu. Ar pārējo fonda zemi pirmā kārtā apmierināmi vietējie bezzemnieki. Zemi piešķirot tiklab sīksaimniekiem kā vecsaimniekiem, priekšrocība dodama tiem pilsoņiem, kas cīnījušies par Latvijas brīvību, un to pilsoņu dzimtām kuŗu apgādnieki krituši šinīs cīņās. Priekšrocība uz zemi, kas jau agrāk iznomāta jeb izdota, pieder šo zemju ilggadiem lietotājiem, ja tie uz tās ierīkojuši saimniecību, ieguldīdami tur darba spēku vai kapitālu.

Agrārreformas izvešanai dzīvē ierīkoja speciālas iestādes, Zemes ierīcības komitejas. Zemes ierīcības komitejas bija katrā pagastā un pilsētā, katrā apriņķī un pēdīgi Centrālā zemes ierīcības komiteja ar sēdekli Rīgā.

Pēc agrārreformas likuma pieņemšanas Satversmes Sapulce nekavējoties stājās pie lielās reformas izvešanas. Jau 1920. gada 29. oktobrī Centrālā zemes ierīcības komiteja izlaida cirkulāru vietējām zemes ierīcības komitejām ar norādījumiem par zemes reformas darbu iesākšanu.

Zemes pieprasītāju skaits bija paredzams tik liels, ka nevarēja cerēt, ka visus zemes gribētājus izdosies ar zemi apmierināt, un tādēļ vajadzēja domāt par taisnīgu zemes pieprasītāju apmierināšanas kārtību. Par šo kārtību agrārreformas likuma II. daļā bija tikai doti vispārēji norādījumi. Centrālā zemes ierīcības komiteja 1921. gada 3. janvāra sēdē pieņēma instrukciju, kur visos sīkumos noteica zemes piešķiršanas kārtību. Pēc šās instrukcijas zemes pieprasītāju listes sakārtojamas sekošās grupās:

1. Valdības un pašvaldības, sabiedrisku un citu iestāžu pieprasījumi.
2. Vietējo sīkzemnieku zemes piegriezumū pieprasījumi.
3. Vietējo sīkzemnieku jaunu saimniecību pieprasījumi līdzšinējo sīksaimniecību vietā, kas nodotas valsts zemes fondā, vai likvidētas kaimiņu sīksaimniecību paplašināšanai par labu.
4. Pieprasījumi attiecībā uz saimniecībām, kuŗām ir zemnieku māju raksturs un ko ilguš gadus lietojuši vietējie zemkopji.
5. Neatsavināmo saimniecību robežu noapaļošanas un starpgabalu likvidēšanas pieprasījumi.
6. Jauniedalītu saimniecību pieprasījumi, ko iesnieguši sadalīto zemju agrākie lietotāji, kas tās lietojuši vairāk par 10 gadiem un iekopuši, ieguldīdami darbu un kapitālu.
7. Visu pārējo pilsoņu pieprasījumi.

Septītās grupas pieprasījumi savukārt tika sadalīti 5 katēgorijās pēc šādām pazīmēm.

I. katēgorija — vietējā pagasta bezzemnieki, ja tie ir: 1) Lāčplēša ordeņa kavalieŗi, 2) Latvijas armijas kritušo kaŗa vīru dzimtas locekļi un 3) Latvijas armijas invalidi.

Doc. P. Starcs.

II. katēgorija — visi I. katēgorijā minētie pilsoņi ārpagastnieki un vietējā pagasta bezzemnieki, ja tie ir: 1) karavīri, kas vismaz pusgadu sabijuši Latvijas armijā, vai arī piedalījušies cīņā par Latvijas brīvību, 2) Ziemeļu frontē līdz 1917. g. 1. novembrim kritušo Latviešu strēlnieku bataljonu karavīru dzimtas locekļi; 3) Ziemeļu frontē līdz 1917. g. 1. novembrim sakropļotie latviešu strēlnieku bataljonu invalidi; 4) 1905.—1906. gadā par Latvijas brīvību kritušo cīnītāju dzimtas locekļi un 5) 1905. un 1906. g. no soda ekspedīcijām stipri cietušie brīvības cīnītāji.

III. katēgorija — vietējā pagasta civilie bezzemnieki un visi II. katēgorijas pilsoņi — ārpagastnieki.

IV. katēgorija — visi pārējie zemes pieprasītāji, kam jau ir savs inventārs.

V. katēgorija — visi pārējie zemes pieprasītāji bez inventāra.

Pēc 1921. g. 7. decembra papildu instrukcijas zeme piešķirama, sākot ar augstāko grupu un tad katēgoriju. Nonākot līdz tai katēgorijai, kurā ierindotiem zemes pieprasītājiem visiem zemes nepietīktu, vispirms izlozējams, kādi no viņiem atkritīs. Zemes gabalus, ko pieprasa vairāki ar vienādām tiesībām, pagasta zemes ierīcības komiteja starp viņiem izlozē. Zeme no valsts zemes fonda piešķirama tik pilsoņiem ne jaunākiem par 18 un ne vecākiem par 65 gadiem, ja tie ir bezzemnieki vai sīkzemnieki, un ja tie apņemas paši saņemto zemi apsaimniekot, pie kam tiem vēl jāpierāda, ka ir visnepieciešamākais inventārs, vai arī iespēja tādu iegādāties, vai arī tādu personu vai iestāžu garantija, kas varētu palīdzēt uzsākt saimniecību.

Mirušo karavīru vai citu brīvības cīnītāju bērniem zeme piešķirama neatkarīgi no vecuma.

Neatsavināmo daļu kopplatība/ar Zemkopības ministrijas rīkojumu no 1920. g. 12. novembra nolikta uz 50 ha ar svārstīšanos uz vienu vai otru pusi līdz 10 procentiem.

Lai koriģētu kļūdas, kas būtu pielaistas, zemi piešķirot, 1923. gada 26. martā Saeima pieņēma likumu par privāto un piešķirto valsts fonda zemju atsavināšanu. Pēc šī likuma C. Z. I. Komitejas galīgi piešķirtas zemes var atsavināt jau priekš šo zemju piešķiršanas ierakstīšanas zemes grāmatā. Likuma III. daļā par agrārās iekārtas nostiprināšanu pieņemti noteikumi, ka uz priekšu aizliegts no jauna apvienot vienās rokās uz dzimts īpašuma vai dzimts nomas tiesību pamata vairāk par 50 ha zemes, pie kam apvienošana kopplatībā no 22 līdz 50 ha pielaižama tik ar valdības atļauju un tikai gadījumā, ja apvienojamai zemei ir kopēja robeža. Tāpat aizliegta turpmāk jau pastāvošo vai jauniedalīto lauku zemes īpašumu dalīšana gabalos mazākos par 10 ha.

Līdz 1930. gada 1. jūlijam Centrālā zemes ierīcības komiteja ir apstiprinājusi valsts fonda zemju sadalīšanas projektus 51.702 jaunsaimniecībām ar 898.844 ha lielu zemes platību, 7733 rentes mājām ar 269.521 ha, 1304 neatsavināmām daļām ar 82.344 ha, 426 neatsavināmām rūpniecības iestādēm ar 1709 ha.

Lai dotu jaunsaimniekiem iespēju ātrāk apbūvēties un ierīkot savas jaunsaimniecības, valdība tiem nāca palīgā ar naudas aizdevu-

miem no Valsts zemes bankas un izsniedzot no valsts mežiem būvmateriālus par $\frac{1}{5}$ daļu takses, pie tam vēl uz ilgāku nomaksu. Atli dzība par valsts fonda zemi jaunsaimniekiem nolikta minimālā, līdz 20 latu par ha augstāka labuma zemi un līdz 10 latu par ha zemāka labuma zemi.

2. Latvijas agrārreformas rezultāti.

Tagad, kur no agrārreformas sākuma ir jau pagājuši 11 gadi, varam jau runāt par šās lielās reformas rezultātiem. Izvedot agrāro reformu, mēs apmēram 1300 privāto lielgruntniecību vietā esam radījuši ap 70.000 jaunu dažāda tipa lauku saimniecību.

Tā tad agrāko lielsaimniecību vietā ir radīts ap 50 reizes lielāks skaits dažādu jaunsaimniecību. Ar šo reformu esam izdarījuši pilnīgu apvērsumu mūsu agrārā iekārtā un valsts dzīvi nostādījuši uz pavisam jauniem sociāli-ekonomiskiem pamatiem. Mūsu lielais reformas darbs ir ticis dažādi novērtēts, tas ir gan cildināts, gan nesaudzīgi kritizēts. Tagad, kur reformas darbs savā vairumā jau nobeigts, varam sākt noskaidrot jau iegūtos un turpmāk sagaidāmos rezultātus.

Sakarā ar agrārreformas 10 gadu jubileju, Zemkopības ministrija ir publicējusi plašu rakstu krājumu, kurā starp citu ievietots Doc. P. Starca raksts „Latvijas agrārās reformas novērtējums”. Šai rakstā sakopoti dažādi materiāli, kas var raksturot mūsu jaunsaimniecības un tās sekas, ko ir izsaukusi agrārreforma. Šeit īsumā attēlosim šā pētījuma slēdzienus. Vispirms atzīmējami agrārreformas politiskie rezultāti.

Agrāro reformu izvedot, mēs esam panākuši zemes īpašumu taisnīgāku sadalījumu un lietderīgāku agrāro iekārtu. Šiem faktiem ir ārkārtīgi liela nozīme Latvijas valsts un latviešu tautas turpmākai nostiprināšanai un zelšanai. Vēsture mums sniedz daudz faktu, kas liecina, ka zemes reformām valstu un tautas dzīvē ir piekritusi izcila loma. Vēsture mums rāda, ka laimīgas ir bijušas tās valstis un tautas, kas ir pratušas un spējušas pareizi atrisināt zemes īpašumu taisnīgu sadalījumu, bet netaisnai agrārai iekārtai un nenormālām zemes attiecībām arvienu ir sekojusi valsts pagrimšana un tautas posts.

Zeme ir visu bagātību pirmavots un katrs saimniecisko vērtību ražošanas pamats. Tādēļ uzņēmīgi cilvēki arvien ir centušies koncentrēt savās rokās lielākas zemes platības, caur ko atkal citiem vajadzēja savus zemes īpašumus zaudēt. Zemes īpašumu koncentrēšanās šauru un iespaidīgu personu rokās un plaša tautas masu proletārizēšanās ir arvienu novedusi pie dažādām neveselīgām parādībām tautas un valsts dzīvē. Tā pamudināja tiekties pēc zemes īpašumu pārdalīšanas.

Cīņa par taisnīgu zemes sadalījumu ir spēlējusi izcilu lomu tautu dzīvē visos vēsturiskos laikmetos. Zemes reformas ir notikumi, kurū aprakstiem pasaules vēsturē ir veltīts ļoti daudz vietas un uzmanības.

Latvijas valsts dibinājās kara un apvērsuma laikmetā. Kad sākās agrārreformas izvešana, visapkārt mums vēl bangoja revolūcijas vētras, arī mūsu pašu zeme vēl bija pilna uztraukuma. Bet tiklīdz sākās agrārreformas izvešana, visu aprindu prāti un uzmanība vērsās uz šo lielo darbu, un valstī iestājās vispārēja nomierināšanās. Visos pagājušos 11 gados, kamēr izved agrāro reformu, mūsu valsts iekšējā dzīve ir bijusi tik mierīga, kā reti kādā citā valstī ar mums līdzīgiem apstākļiem. Agrārreforma izrādījās par brīnišķīgu līdzekli kara un juku laikā uztraukto prātu nomierināšanai un tautas atgriešanai pie mierīga un ražīga darba.

Ar agrārās reformas izvešanu mēs esam gandrīz divkārt pavairojuši savu zemnieku šķiru. Mēs esam ieguvuši daudzas desmitis tūkstošu pilsoņu, kas droši stāv uz savas dzimtās zemes, kas nežēlodami ne savus garīgos, ne miesīgos spēkus, šo zemi kopj un ceļ viņas ražošanas spējas un kas ir gatavi katrā laikā ar visiem saviem spēkiem aizstāvēt kā savu zemi, tā savu valsti pret visām varbūtējām briesmām. Agrārā reforma ir nostiprinājusi mūsu valsti, ir radījusi desmitis tūkstošu jaunu pašreizējā valsts sargātāju.

Ar agrāro reformu mēs esam radījuši iedzīvotāju jaunu plašu šķiru, kas zina, ka viņas labklājība vispirmā kārtā atkarājas no viņas pašas centības un darba prasmes, ka viņa pati ir savas laimes kalēja un tai maz ko gaidīt no citiem, un tādēļ tai ir minimālas pretenzijas pret citām iedzīvotāju šķirām.

Tā tad ar agrārās reformas izvešanu mēs esam veikuši lielu darbu sociālā miera un valsts iekšējās stabilitātes nostiprināšanas labā.

Ļoti svarīgi ir agrārreformas ekonomiskie rezultāti. Kad mēs sākām izvest agrārreformu, tad no visām pusēm mums pareģoja tai bēdīgus iznākumus, apgalvoja pat, ka agrārreforma novedīsot mūsu zemi pie saimnieciska sabrukuma.

Pēc šiem pareģojumiem agrārai reformai vajadzēja novest pie lauksaimniecības ražošanas spēju katastrofiskas krišanas. Bet līdzšinējie novērojumi rāda, ka nekāda katastrofiska ražošanas spēju samazināšanās mūsu lauksaimniecībā nav notikusi. Kaut gan pēc pasaules kara, kad agrārā reforma sākās, mūsu lauksaimniecība kara laika postījumu dēļ atradās ļoti grūtos apstākļos, tā tomēr pēdējos 10 gados ir izlabojusi kara laika postījumus un atguvusi savas agrārās ražošanas spējas, daudzos gadījumos pat pārspējot priekš kara stāvokli.

Kas attiecas uz mūsu sasniegumiem pēc kara gados, tad tagad mēs jau zinām, ka pašlaik ariņzemes mums ir jau daudz vairāk, kā bija priekš pasaules kara, tāpat zirgu mums tagad ir par apmēram 40.000 un liellopu par apmēram 60.000 vairāk, kā bija 1913. gadā. Sējumu platība 1909.—13. g. caurmērā pie mums bija 1.029.500 ha, bet 1930. g. 1.087.000 ha, tā tad arī sējumu platība salīdzinot ar priekš kara gadiem ir pieaugusi. Tā tad šie dati skaidri liecina, ka ar zemes reformas izvešanu nekāds sabrukums mūsu lauksaimniecības ražošanas spējās nav iestājies. Ja vienā otrā vietā mēs redzam mūsu lauksaimniecībā it kā pagurumu, tad tas nav vis izskaidrojams ar mūsu agrārreformas sekām, bet ar vispārējiem krīzes apstākļiem,

ko tagad pārdzīvo ne tikai mūsu, bet arī visas pasaules lauksaimniecība.

Neskatoties uz to, ka no agrārreformas izvešanas sākuma ir pagājuši vēl tikai 11 gadi, mūsu jaunsaimniecības ir jau paspējušas lielā mērā nostiprināties. Par to var spriest vispirms pēc tā fakta, ka tās jau stipri izlīdzinājušās ar sev līdzīga lieluma vecsaimniecībām, jo grāmatvedības dati rāda, ka jaunsaimniecībām ir ļoti liela līdzība ar attiecīga lieluma vecsaimniecībām kā lauksaimniecībā ieguldītā kapitāla, tā arī ražošanas spēju ziņā.

Kaut jaunsaimniecības vēl nav galīgi izveidojušās, tās tomēr ražošanā uzrāda ļoti labus panākumus. Brutto ienākums no ha lauksaimniecības zemes jaunsaimniecībās ir par apm. 50% lielāks, kā lielākās vecsaimniecībās. Tāpat brutto ienākums uz saimniecībās ieguldīto kapitālu jaunsaimniecībās ir lielāks kā vecsaimniecībās.

Kad jaunsaimniecības būs galīgi apbūvējušās un nostiprinājušās, var sagaidīt, ka viņu ražošanas spējas vēl vairāk celsies.

Ja salīdzina jaunsaimniecību grāmatvedības datus par 1927/28. un 1928/29. gadu ar agrāko lielgruntniecību grāmatvedības datiem par priekškaŗa gadiem, tad ir redzams, ka jaunsaimniecības jau tagad var tīri labi sacensties ar agrākām muižu saimniecībām. Salīdzinot lauksaimniecības grāmatvedības datus par agrākām muižu saimniecībām 1910/11. gadā un jaunsaimniecībām par 1927/28. un 1928/29. gadiem varam konstatēt vairākus ļoti svarīgus faktus.

Šis salīdzinājums rāda, ka jaunsaimniecībās ēķu kapitāla uz ha lauksaimniecības zemes ir jau apm. tik pat daudz, kā bija agrākās muižu saimniecībās, tāpat nedzīvā inventāra kapitāls ir ļoti līdzīgs agrāko muižu inventāra kapitālam, arī mājlopu skaits, pārrēķināts liellopos, jaunsaimniecībās ir pavisam līdzīgs agrākām muižu saimniecībām¹⁵). Brutto ienākumi jaunsaimniecībās jau tagad ir apmēram 2 reizes lielāki, kā bija agrākās muižu saimniecībās. Kaut arī tagad naudas vērtība, salīdzinot ar priekškaŗa laiku, ir kritusi, tad tomēr jāatzīst, ka jaunsaimniecības tagad ieņem no zemes platības vienības vairāk kā agrākās muižu saimniecības. Izdevumi par cilvēku darba spēku, ņemot vērā arī algu celšanos, jaunsaimniecībās ir 2 reizes lielāki, kā bija agrākās muižu saimniecībās. Lielākais darba spēka patēriņš tomēr jaunsaimniecībām par ļaunu nerunā, jo no jau agrāk teiktā ir zināms, ka arī saimniecību brutto ienākums jaunsaimniecībās ir 2 reizes lielāks, kā bija agrākās muižu saimniecībās. Tā tad ar agrārās reformas izvešanu mūsu lauksaimniecības tilpums izlietojamā cilvēku darba spēka ziņā ir stipri pieaudzis.

Tas liecina par to, ka mūsu lauksaimniecība vēl ilgus gadus spēs sagādāt darbu un maizi Latvijas iedzīvotāju pieaugumam un tam nenāksies vis iet lauksaimniecības darbu meklēt citās zemēs.

V. Latvijas lauksaimniecības attīstība pēckara gados.

Lauksaimniecības virziena jautājums.

Kad pēc pasaules kara stājāmie pie karā izpostītās lauksaimniecības atjaunošanas un tālākas attīstīšanas, tad tīri dabīgi pacēlās jautājums, kādā virzienā turpmāk vadīt lauksaimniecības attīstību, kādām lauksaimniecības nozarēm piegriezt galveno vērību.

Kad pēc lauksaimniecības Centrālo organizāciju nodibināšanās, kas notika 1906. gadā, sākās plānveidīgs lauksaimniecības veicināšanas darbs, tad agronomiskie darbinieki noteikti nostājās lopkopības virziena aizstāvētāju lomā. Agronomiskie darbinieki ar visiem spēkiem pūlējās izcelt lopkopības priekšrocības pret graudkopību un līnkopību, kurās agrāk bija mūsu lauksaimniecības galvenie ienākuma avoti. Visi rosīgākie lauksaimnieki zem agronomisko darbinieku iespaida stājās pie lopkopības pacelšanas un izveidošanas par galveno ienākuma avotu. Viss lauksaimniecības veicināšanas darbs, ko izveda jaundibinātās lauksaimniecības centrālās organizācijas — Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība un Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība, bija galvenā kārtā veltīts lopkopības pacelšanai. Tā kā tirgus apstākļi lopkopības produktiem priekšķara gados bija izdevīgi, tad saimniecības ar labi nostādītu lopkopību guva tīri apmierinošus panākumus, kas arī pamudināja lauksaimniekus savas saimniecības attīstīt lopkopības virzienā. Tā laika ekonomiskie apstākļi arī noteikti runāja par labu lopkopības virzienam. Latvija tai laikmetā bija Krievijas province un kopā ar to sastādīja vienu tautsaimniecisku vienību, jo ne kādi muitu vaļņi toreiz mūs nešķīra no Krievijas.

Krievija lielā vairumā ražoja labību eksportam. Šī labība gāja uz Vakareiropu caur Latvijas ostas pilsētām. Arī mūsu teritorijā no Krievijas ieplūda lielākā daudzumā salīdzinot lēta labība. Labības ražošanā Latvijas lauksaimniekiem nācās grūti sacensties ar Krieviju viņas auglīgās zemes un lētā darba spēka dēļ. Bet lopkopība Krievijā bija vēl vāji attīstīta un tā nespēja vēl pienācīgi apgādāt ar lopkopības produktiem savas lielās pilsētas. Tādēļ Latvijas lopkopju rīcībā bija ne tikai mūsu pašu zemes iekšējais tirgus, bet mēs savas lopkopības produktus brīvi varējām sūtīt uz Krievijas lielākiem patēriņa centriem, kā Pēterpili, Maskavu, Varšavu un citiem. Arī Vakareiropas tirgi bija mūsu rīcībā un pateicoties mūsu izdevīgam ģeografiskam stāvoklim, mēs pēc vajadzības tīri ērti varējām sūtīt savus lopkopības ražojumus uz Vakareiropas tirgiem.

Vai Latvijas lauksaimniecība ilgi varētu palikt pie vienpusīgas lopkopības saimniecības, šis jautājums palika nenoskaidrots uznākušā pasaules kara dēļ.

Pirmos gados pēc pasaules kara bija vēl stipri augsta labības cenas un tādēļ arī labības audzēšana šajos gados galvenā kārtā saistīja lauksaimnieku uzmanību. Bet jau ar 1921. gadu sāka kristies labības cenas un no jauna sāka izcerties lopkopības priekšrocības pret graudkopību. Ar 1921. gadu no jauna iesākās plānveidīgs lauksaimniecības veicināšanas darbs. Latvijas lauksaimniecības centrāl-

biedrība (tā pēc Latvijas valsts nodibināšanās pārdēvējās 1906. g. nodibinātā Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība) ar 1921. gada sākumu uzņēma savā dienestā no Krievijas atgriezušos lauksaimniecības speciālistus un laida tos lauksaimniecības pacelšanas darbā. Arī tagad lauksaimniecības speciālistu darbs galvenā kārtā izgāja uz lopkopības veicināšanu.

No pārrunām lauksaimniecības kongresos un lauksaimniecības speciālistu apspriedēs noskaidrojās, ka mūsu lauksaimniecība uz priekšu pieturēsies pie lopkopības virziena. Vienā otrā gadījumā pacēlās arī jautājums par to, kādu stāvokli ieņemt graudkopības jautājumā.

Jau valsts pirmos pastāvēšanas gados pacēlās jautājums par tirdzniecisko līgumu slēgšanu ar kaimiņvalstīm. Sakarā ar to pacēlās jautājums, vai mūsu graudkopību sargāt pret citu zemju konkurenci, jeb vai ļaut labībai brīvi plūst iekšā mūsu zemē. Starpresoru apspriedē, kur šis jautājums tika pārrunāts, tikai pavisam nedaudzi lauksaimniecības speciālisti, to starpā arī raksta autors, aizstāvēja viedokli, ka svešu zemju maizes labība nebūtu pie mums brīvi ielaidzama, jo mums pašiem to vajadzētu saražot. Bet saimniecības dzīves noteicošās aprindas bija noteikti pret graudkopības aizsargāšanu pret svešu zemju konkurenci. Tikai kviešus aplika ar ievadmuitu un tad arī tikai fiskālos nolūkos. Pārējai labībai ļāva brīvi ieplūst, bet lauksaimniekiem ieteica lēto importēto labību izlietot lopu barošanai un gūt no tā peļņu, tāpat kā to mēdz darīt Dānijas lauksaimnieki!

Tomēr drīzi vien sāka pacelties balsis, kuŗas noteikti prasīja, ka līdztekus lopkopībai jāattīsta arī graudkopība, un lai graudkopībai būtu iespējams attīstīties, tad ir nepieciešami to aizsargāt ar muitām pret citu zemju konkurenci.

1922. gada augustā pie Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības nodibinājās tautsaimniecības sekcija, kuŗa uzsāka dažādu mūsu lauksaimniecības ekonomisko jautājumu noskaidrošanu. Jau šā paša gada rudenī sekcija apsprieda jautājumu par graudkopības nepieciešamību un tās aizsargāšanu ar ievadmuitām. Labības muitu ieviešanu pārrunāja lauksaimnieku kongresā 1923. gada 23. un 24. februārī. Tā paša 1923. gada 19. un 20. oktobrī jautājumu par graudkopības nozīmi Latvijā un labības muitām pārrunāja Latvijas agronomu biedrības II. kongresā. Kongress izteicās par graudkopības lielo nozīmi mūsu lauksaimniecībā un par labības muitu nepieciešamību. Par graudkopības nepieciešamību sāka parādīties raksti speciālos žurnālos un dienas presē¹⁰⁾.

Tā pamazām lauksaimniecības speciālisti un arī paši lauksaimnieki praktiski nāca pie pārliecības, ka mūsu lauksaimniecība nevar pieturēties pie vienpusīga lopkopības virziena, bet līdztekus viņai jāattīsta arī citas nozares un vispirmā kārtā kā plašākā no tām — graudkopība. Bet graudkopība nevarēja sekmīgi attīstīties muitas aizsardzības trūkuma dēļ, jo zeme tika pārpludināta ar labību par dempinga cenām, mūsu lauksaimniecība par tādām cenām labību ražot tirgum nevarēja. Tikai pēc tam, kad 1930. gada rudenī valdība izdeva noteikumus par labības tirgus regulēšanu un sāka uzpirkt iekš-

zemē audzēto labību — kviešus par Ls 30 un rudzus par Ls 24 kvintālā, radās drošs pamats graudkopības attīstībai.

Līdztekus graudkopības propagandai jau 1921. gadā iesākās propaganda par sukurbiešu audzēšanu un sukurrūpniecības dibināšanu Latvijā. Propagandu par labu sukurrūpniecībai ļoti enerģiski veda inženiers I. Laže, pateicoties kuŗa nenogurstošiem pūliņiem sukurrūpniecības lieta virzījās uz priekšu tik sekmīgi, ka jau 1926. gada rudenī sāka darboties I. Latvijas sukura fabrika. Tagad sukura biešu audzēšana ir jau tiktālu pavirzījusies uz priekšu, ka var runāt par vairāku jaunu sukura fabriku būvi.

Sakarā ar saimnieciskā nacionālisma vilni, kas pēdējos gados veļas pār pasauli un gandrīz visu pasaules valstu norobežošanas no citu zemju lauksaimniecības ražojumiem, mūsu lauksaimniecības speciālisti ir galīgi pārliecinājušies, ka pie vienpusīga lopkopības virziena mūsu lauksaimniecība uz priekšu nekādi nevar pieturēties, bet tai ir jāpaliek vispusīgai un turpmāk jābalstās galvenā kārtā uz iekšzemes tirgu, ražojot pēc iespējas visus tos produktus, ko iekšzemes tirgus prasa¹⁸). Šāds viedoklis tagad ir atradis vispārēju atzīšanu. Mūsu lauksaimniecība turpmāk izveidos un attīstīs visas tās nozares, kuŗas mūsu apstākļos iespējamās un kuŗu ražojumiem nodrošināta noņemšana iekšzemes tirgos, vai arī iespējams to ražojumu eksports.

2. Z e m k o p ī b a.

Lauku saimniecību skaits.

Pēc 1923. gada lauksaimniecības skaitīšanas datiem Latvijā bija pavisam 193.741 lauku saimniecība, no kuŗām 148.029 bija vecsaimniecības un 35.994 jaunsaimniecības. Šai skaitīšanā dažas saimniecību kategorijas netika reģistrētas un tādēļ šai skaitīšanā konstatētais saimniecību skaits jāuzskata par minimālo.

Pēc 1929. gada lauksaimniecības skaitīšanas datiem lauku saimniecību Latvijā bija pavisam 231.055, no kuŗām 136.993 vecsaimniecības, 8.922 vecsaimniecības, bijušās ilggadīgās rentes mājas, vai kopā 145.914 vecsaimniecības, 68.887 jaunsaimniecības un 16.253 citas dažāda tipa saimniecības.

Zemes kultūras.

Pēc 1923. un 1929. gados izdarītās lauksaimniecības skaitīšanas Latvijas zeme sadalās pēc kultūrām sekošā kārtā:

Zemes kultūras	1929. g.	1923. g.
Aŗamzeme kopā ar augļu un sakņu dārzjiem	1.947.875,70	1.698.424,89
Pļavas	890.019,16	796.592,13
Ganības	828.270,08	869.659,00
Kopā lauksaimnieciski izmantojamas zemes	3.666.164,94	3.364.676,02
Meži un parki	1.659.222,62	1.780.383,42
Purvi	522.358,73	555.748,42
Nederīga zeme	343.804,49	389.455,15
Zemes kopplatība	6.191.550,78	6.090.263,01

Pēc 1929. gada skaitīšanas datiem aŗamzeme kopā ar augļu un sakņu dārziem iztaisija 31,46% no visas zemes platības, pļavas 14,37%, ganības 13,38%, lauksaimnieciski izmantojamā zeme 59,21%, meži 26,80%, purvi 8,44%, nederīgā zeme 5,55% no visas zemes platības.

Zemes meliorācijas.

Priekš pasaules kara plānveidīgi zemes meliorācijas darbi kaut gan muižu saimniecībās tika diezgan plaši izvesti, zemnieku saimniecības tos izveda vēl salīdzinot mazā mērā, bet zemi centās nosusināt ar primitīvākiem paņēmieniem. Pēc kara gados mūsu lauksaimnieki plānveidīgus meliorācijas darbus izved jau diezgan plašos apmēros. Meliorācijas darbu izvešanu lielā mērā veicina 1925. gadā izdotsais „Ūdens likums“ un likums par meliorācijas sabiedrībām. 1931. gadā Zemkopības ministrijas kultūrtechnikas daļu pārorganizēja par meliorācijas departamentu.

Jau pastāv 2050 meliorācijas sabiedrības.

Valdība ir stājusies pie dažu upju padziļināšanas, un ezeru ūdens līmeņa pazemināšanas. Upju regulēšanas darbu izvešanai ir iegādātas 8 bagermašīnas.

Sējumu platība 1000 hektaros.

Kultūras	1930. g.	1929. g	192 -1920. g.	1909-1913. g.
Rudzi, ziemas un vasaras	266,9	237,6	246,3	350,8
Kvieši, ziemas un vasaras	72,3	58,8	45,7	32,6
Mieži	177,0	182,9	166,5	191,0
Auzas	319,8	303,1	288,1	305,9
Kartupeļi	93,6	68,5	73,9	79,6
Lini	51,2	55,9	54,9	69,6

Kā no šiem datiem redzams, tad salīdzinot ar priekš kara laiku ir stipri pieaugusi kviešu sējumu platība, ko var izskaidrot ar muitas aizsardzību, kāda kviešiem bija, bet citām labībām līdz pat pēdējam laikam nebija. Stipri ir samazinājušies rudzu un linu sējumi, kas izskaidrojams ar to zemām cenām.

Laukaugu caurmēra ražas kvintalos no 1 ha.

	1920—1929. g.	1909—1913. g.
Ziemas rudzi	8,97	9,29
Vasaras rudzi	7,12	7,05
Ziemas kvieši	11,16	12,33
Vasaras kvieši	8,97	8,21
Mieži	8,45	9,05
Auzas	8,14	9,12
Zirņi	8,51	7,70
Linu šķiedra	3,62	4,34
Linu sēklas	3,40	3,65
Kartupeļi	91,10	80,25

No pievestām caurmēra ražām redzams, ka tās dažiem augiem pirmskaņa laikmetā ir bijušas augstākas kā 1920.—1929. gadu caurmērā. Tas ir izskaidrojams ar to, ka pirmos gados pēc pasaules kara caurmēra ražas bija zemākas, bet pēdējos gados ražas ir no jauna ievērojami uzlabojušās.

Ražoto laukaugu vērtība 1000 ls.

	1930. g.	1921.—1929. g.	1913. g.
Rudzi	65.734	56.836	57.962
Kvieši	29.296	16.132	9.253
Mieži	30.538	31.439	36.198
Auzas	46.976	48.883	54.732
Zirņi	16.871	9.757	6.527
Kartupeļi	66.245	56.055	38.729
Linu sēklas	4.932	6.857	5.954
Linu šķiedra	23.268	32.593	26.934
Kopā	283.860	258.552	236.289

Laukaugu ražas vērtība lielā mērā atkarājas no tā, kādas ir ražojumu cenas, tādēļ arī ir grūti izvest kaut cik precīzu salīdzinājumu par pirmskaņa un tagadējās ražas vērtību. Pievestie dati tomēr rāda, ka laukaugu ražas vērtība kā 1921.—1929. gadu caurmērā, tā arī par 1930. gadu ir nedaudz lielāka, kā bija 1913. gadā.

Siena raža bija 1920.—1929. gadā 19,60 kvintālu, āboliņa raža 27,25 kvintāli no hektara.

3. Lopkopība.

Mājlopu skaits 1000 gabalos.

	1930. g.	1920.—1929. g.	1913. g.
Zirgi	359,0	333,9	320,0
Liellopi	1.026,3	896,7	912,0
Cūkas	522,7	478,6	557,0
Aitas	872,9	1.144,6	996,0

Kā no pievestiem datiem redzams, tad zirgu skaits salīdzinot ar priekškaņa gadiem ir pieaudzis gandrīz par 40.000, liellopu skaits pieaudzis par apm. 114.000, cūku skaits bija tikai nedaudz mazāks par kā 1913. gadā. Salīdzinot ar 1913. gadu krietni mazāks bija 1930. gadā aitu skaits, kas izskaidrojams ar grūtībām aitu gaļas eksportā un šās nozares ražojumu cenu krišanos.

Lopkopību veicinošie pasākumi.

Kā no iepriekš teiktā jau zināms, tad kā jau priekš pasaules kara, tā arī jaunākā laikā lopkopība pie mums ir uzskatīta par galveno lauksaimniecības ienākuma avotu un viņas izkopšanai tad arī ir visvairāk veltīts pūļu un viņas veicināšanai nodibināti dažādi sabiedriski pasākumi.

Zirgkopības pacelšanai valsts uztur vaislas ērzeļu stacijas. Uz 1930. gada 1. aprīli 152 vaislas ērzeļu stacijas. Pēdējo 7 gadu laikā ir noturēti zirgu apkalšanas kursi 81 dažādās vietās, šos kursus apmeklējuši pavisam 832 kalēji.

Piena lopu pārraudzības biedrības.

Pirmā piena lopu pārraudzības biedrība nodibināta 1904. gadā.

Uz 1930. g. 1. aprīli darbojās 783 lopkopības pārraudzības biedrības. Šo organizāciju darbību vadīja 3 centrālās organizācijas — Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība, Latvijas lopkopības centrālā savienība un Latgales lauksaimniecības biedrību savienība. Caurmērā katrā no 783 pārraudzības biedrībām bija apvienotas 20,9 saimniecības, slaucamo govju skaits bija 157,4, jaunlopu 55,1 bulļu 5,4, kopā 218 lopu katrā pārraudzības biedrībā.

No kopējā lielopu skaita zem pārraudzības stāvēja 17,5%.

Šo pārraudzības biedrību uzturēšanai 1929/30. budžeta gadā ir izsniegts 126.000 latu liels valsts pabalsts.

Vaislas lopu stacijas.

Uz 1930. gada 1. aprīli pastāvēja 407 vaislas bulļu stacijas, 145 vaislas kuļļu stacijas, 25 vaislas teķu stacijas, 175 putnu audzētavas.

Sugas lopu izkopšanai pastāv 43 sugas lopu audzētāju biedrības¹⁹⁾.

Lopkopības pacelšanas plāns paredz 5 tīrasiņu lopu sugu izkopšanu — Latvijas brūnos, Latvijas sarkanraibos, Latvijas melnraibos, Latvijas sarkanos un Latvijas zilos. Pēdējās 2 lopu sugas salīdzinot maz izplatītas.

Cūkkopībā ietur bekona cūku audzēšanas virzienu. No 25 staciju teķiem 17 bija Oksfordšīras, 7 šropšīras un 1 Merīno sugas.

Mājputni. Pēc 1929. g. lauksaimniecības skaitīšanas datiem Latvijā bija 1.853.653 vistas un gaiļi, 59.700 zosis, 84.142 pīles, 18.516 tītari, kopā 2.016.011 mājputni.

Piensaimniecība.

Lopkopība un piensaimniecība ir tās nozares, pie kuŗu izkopšanas visvairāk Latvijā ir strādāts kā beidzamos 10 gados priekš pasaules kara, tā arī tagad pēckara gados. Piensaimniecībā arī Latvijas lauksaimniecība ir sasniegusi vislielākos panākumus.

Latvijas piena govju skaitu tagad var pieņemt uz 750.000. No šām 750.000 piena govīm, pēc doc. F. Neilanda aprēķina²⁰⁾, gadā ražo ap 1,5 miljonu tonnas piena, jeb caurmērā 2000 kilogramu uz katru piena govi. Tauku procentu caurmērā pieņem uz 3,6%.

No visa ražotā piena $\frac{1}{3}$ jeb 0,5 miljonu tonnas patērē svaigā veidā savam uzturam lauku un pilsētu iedzīvotāji, kā arī lieto jaunlopu barošanai. Latvijas pilsētu iedzīvotāji svaiga piena patērē caurmērā 150 kg gadā uz iedzīvotāju, vai pa visam pilsētām kopā 0,1 miljonu tonnu gadā. 1 miljonus tonnu piena gadā tiek pārstrādāts galvenā kārtā sviesta ražošanai. No šā daudzuma apmēram pusi jeb

0,5 miliona tonnu gadā pārstrādā paši piena ražotāji savās saimniecībās un otru pusi — 0,5 miljonu tonnas nogādā pārstrādāšanai kopmoderniecībās.

Pēdējos gados Latvijā ražo ap 40 miljonu kilogramu sviesta, no kuŗa daudzuma pusi ražo kopmoderniecības. Mājās ražoto sviestu izlieto tikai iekšzemes patēriņam uz laukiem vai pilsētās. No kopmoderniecībās ražotā sviesta 93% tiek eksportēts.

Pirmā kopmoderniecība Latvijā nodibināta 1909. gadā. Pasaules karāam sākoties jau pastāvēja 88 kopmoderniecības. Pēckāra gados viņu skaits sāka strauji pieaugt. Tā 1920. gadā pastāvēja tikai 16 kopmoderniecības, 1923. gadā to skaits jau sasniedza 319, bet 1930. gadā jau 488, no kuŗām ap 48 privātas, pārējās kooperatīvas.

Līdz ar kopmoderniecību attīstību strauji pieaug arī sviesta eksports. Tā 1921. gadā eksportētas 10 tonnas sviesta, bet 1930. gadā jau 18.431 tonnas.

Sieru Latvijā pagaidām ražo salīdzinot maz un tikai iekšzemes patēriņam.

Biškopība.

Latvijā jau no seniem laikiem pazīstama arī biškopība. Ši lauksaimniecības blakus nozare sekmīgi attīstījusies. Tā 1923. g. lauksaimniecības skaitīšanā konstatēts 67.693 bišu saimes, bet 1929. gadā jau 85.020 saimes.

Caurmēra raža no vienas bišu saimes 1923.—1925. gados bijusi — 10,61 kg medus un 1,39 kg vasku. 1930. gadā katra bišu saime caurmērā ražojusi — 19,00 kg medus un 1,60 kg vasku ²¹⁾.

Lauksaimniecības ražojumu eksports un imports.

Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījumi ar lauksaimniecības ražojumiem ir diezgan lieli, kā tas redzams no sekošiem datiem.

Eksportēts 1930. gadā ²²⁾.

	Tonnas.	Vērtība 1000 latos.
Lini	8.778	11.063
Linsēklas	10.757	3.599
Sviests	18.431	57.724
Gaļa visādā veidā	1.821	2.850
Āboliņa sēklas	1.211	1.626
Vīķi un vīķu sēklas	1.251	346
Mieži	20	3
Auzas	7.441	851
Pārējie lauks. ražojumi	22.965	6.214
Kopā	72.675	84.276

Šis lauksaimniecības ražojumu eksports ir iztaisījis 34% no visa mūsu eksporta.

Kaut gan Latvija ir lauksaimniecības zeme, tomēr tā līdz šim ir salīdzinot daudz dažādu lauksaimniecības produktu importējusi no ārzemēm, kā tas redzams no zemāk pievestiem datiem.

Importēts 1930. gadā ²³).

	Tonnas.	Vērtība 1000 latos.
Kvieši	63.659	15.677
Rudzi	59.629	8.228
Mieži	7.982	1.066
Auzas	1.351	165
Elļas rauši	323	57
Pārējie lauks. ražojumi . .	29.432	21.907
<hr/>		
Kopā	162.376	47.100
	+ 33.143 gabali.	

Šis lauksaimniecības ražojumu imports iztaisija 15,90% no visa mūsu importa.

4. Laukstrādnieku jautājums.

Laukstrādnieku jautājums ir viens no grūtākiem un traģiskākiem mūsu lauksaimniecības jautājumiem. Ir zināma lieta, ka daudzās Eiropas valstīs lauksaimniecība cieš no laukstrādnieku trūkuma. Mūsu lauksaimniecības stāvoklis šai ziņā ir it sevišķi grūts, jo pa kara gadiem Latvijas lauku iedzīvotāju skaits samazinājās par apmēram 25%, bet pāri palikušiem laukstrādniekiem pie zemes reformas izvešanas piešķīra jaunsaimniecības, amatnieku zemes vai apbūves gabalus, tā kā Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē laukstrādnieku šķira tika gandrīz pavisam likvidēta. Tādēļ jau pirmos gados pēc normālu dzīves apstākļu iestāšanās, mūsu valstī lauksaimniecība sāka sajūst asu laukstrādnieku trūkumu. No sākuma Vidzemei, Kurzemei un Zemgalei trūkstošos laukstrādniekus iveda no Latgales, kur bija jūtams darbaroku pārpalikums. Latgales laukstrādnieku ievēšanai Latv. lauks. centrālbiedrība 1923. g. nodibināja darba biroju.

Kad Latgales darba spēka rezerves bija izsmeltas, darba birojs uzsāka organizēt laukstrādnieku ievēšanu no ārzemēm. Jau 1925. gadā izmēģinājumu veidā iveda nelielas laukstrādnieku partijas no Lietavas, bet 1928. gadā iveda pirmās laukstrādnieku partijas no Polijas. Pēc konvencijas noslēgšanas ar Lietuvu par pierobežas satiksmi, Latvijā sāka ieplūst lielākā skaitā laukstrādnieki no Lietavas, kuŗi apmetās uz darbu diezgan platā pierobežas joslā Zemgalē un arī Kurzemē.

Pēc 1923. g. lauksaimniecības skaitīšanas datiem, Latvijā ir bijuši nodarbināti 88.886 gada strādnieki — vīriešus un sievietes kopā skaitot, 67.183 vasaras strādnieki, un 30.609 mēneša un dienas strādnieki — pavisam kopā 186.678 strādnieki, no kuŗiem 89.279 bija vīrieši un 97.399 sievietes.

Pēdējā 1929. g. lauksaimniecības skaitīšanas materiāli laukstrādnieku jautājumā rāda jau citādu ainu. Pēc šiem datiem mūsu lauksaimniecībā ir bijuši nodarbināti 4.249 saimniecību pārvalditāji un dažāds tehniskais personāls, 43.797 gada strādnieki, 29.718 vasaras strādnieki, 41.189 gani, 12.160 mēneša strādnieki, 21.917 dienas strādnieki, vai kopā 153.030 dažādi strādnieki. Bez tam sīksaimniecībās vēl strādājuši 5.369, kurus ieskaitot dabūjam 158.399 lielu laukstrādnieku kopējo skaitu.

Ja atceramies, ka 1923. g. laukstrādnieku bija 186.678, bez sīksaimniecībām, kuras toreiz skaitītas netika, bet 1929. g. laukstrādnieku bija vairs tikai 153.030, arī bez sīksaimniecībām, tad redzam, ka šai 6 gadi lielā laika sprīdī laukstrādnieku skaits ir samazinājies par 33.648 cilvēkiem. Tad vēl jāņem vērā, ka 1923. g. skaitīšanā konstatētie laukstrādnieki arniecīgiem izņēmumiem bija Latvijas pavalstnieki. Nākošos gados sākas laukstrādnieku ieviešana no ārzemēm, kā arī tie paši ienāca lielākā skaitā uz konvencijas pamata par pierobežas satiksmi. Rezultātā no 1929. g. skaitīšanā reģistrētiem laukstrādniekiem bija pāri par 20.000 ārzemnieku. Tā tad mūsu laukstrādnieku skaits 6 gadu laikā ir samazinājies par apm. 53.000 cilvēkiem. Caur to tad arī strādnieku trūkums mūsu lauksaimniecībā paliek arvien vairāk sajūtams. Tā 1930. gadā Valsts statistiskās pārvaldes korespondenti sniedzami savus ziņojumus laukstrādnieku jautājumā, 28,60% gadījumos konstatē gada un vasaras strādnieku trūkumu un 44,08% no ziņojumiem konstatē dienas strādnieku trūkumu.

Tik asi sajūtamais laukstrādnieku trūkums noved pie straujas darba algu celšanās. Nedaudzu gadu laikā pēc pasaules kara laukstrādnieku algas pieauga divkārti. Tikai pašos pēdējos gados sakarā ar lauksaimniecības krīzes paasināšanos laukstrādnieku algas sāka nedaudz slīdēt uz leju.

Laukstrādnieku algas latos.

	1930. g.	1927. g.	1925. g.	1923. g.	1921. g.
Gada pušiem	487	563	537	385	236
Gada meitām	336	369	334	233	146
Vasaras pušiem	328	379	376	290	182
Vasaras meitām	229	255	241	195	119
Ganiem	182	207	200	147	97

Augsto algu dēļ izdevumi par darba spēku mūsu lauksaimniecībā iztaisa stipri lielu procentu.

Kur parasti izdevumi par cilvēku darba spēku lauksaimniecībā iztaisa 35 līdz 55% no visiem ražošanas izdevumiem, pie mums šie izdevumi sniedzas pie 60—70%.

Pašos pēdējos gados mēs izvedam interesantu mīģinājumu ar pilsetu bezdarbnieku nodarbināšanu lauksaimniecībā. Šie mīģinājumi ir devuši labus panākumus un 1930. gada vasarā mūsu lauksaimniecībā jau strādāja 13.821 laukstrādnieki, kas izbraukuši uz lauku darbiem no pilsētām.

Šā gada rudenī valdība izdeva rīkojumu, pēc kura lauksaimniekiem par pilsētu bezdarbnieku nodarbināšanu izmaksā 10 latus lielu prēmiju mēnesī.

5. Lauksaimniecības izmēģinājumi.

Pirmie, kaut cik redzamākie, izmēģinājumi Latvijas lauksaimniecībā uzsākti ap 1880. gadu, ko izveda Rīgas politehniskā institūta izmēģinājumu fermā Pētermuižā, kuņus organizēja profesors Knīrims. Līdz apm. 1890. gadam izmēģinājumi izvesti tikai zemes mēslošanas jautājumos. Pēc tam uzsākti izmēģinājumi arī zemes apstrādāšanas, augu šķirņu, pļavu mēslošanas un citu jautājumu noskaidrošanai.

Kad nodibinājās lauksaimniecības centrālās organizācijas, tad viņas uzņēmās lauksaimniecības izmēģinājumu organizēšanu kā zinātnisku problēmu atrisināšanai, tā arī demonstrēšanas nolūkiem.

Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība nodibināja 1910. gadā lauksaimniecības izmēģinājumu staciju Priekuļos.

Ar to pašu 1910. gadu sākās ceļojošo izmēģinājumu izvešana ar mākslīgiem mēsliem. Krievu valdība 1912. g. nodibināja Jaunpētermuižā purvu kultūras izmēģinājumu staciju. Pa kara gadiem priekš kara izmēģinājumu iestādes un saimniecības, kā politehnikas ferma Pētermuižā, Jaunpētermuižā un Bērmuižā tika līdz pamatiem nopostītas.

Pēc Latvijas valsts nodibināšanās un dzīves atjaunošanās visās nozarēs, sākās arī lauksaimniecības izmēģinājumu lietas atjaunošana un tālāka izveidošanās. Izmēģinājumu iestādes tagad uztur Latvijas universitātes lauksaimniecības fakultāte, Zemkopības ministrija un lauksaimniecības centrālās organizācijas.

Lauksaimniecības fakultāte 1921. gadā nodibināja izmēģinājumu saimniecību Vecaucē, kur izved galvenā kārtā izmēģinājumus zemkopībā. Fermas vadītājs doc. J. Kreišmanis. Otra fakultātes izmēģinājumu saimniecība Rāmvā, kur izved galvenā kārtā izmēģinājumus lopkopībā. Fermas vadītājs doc. P. Lejiņš. Bez tam pie lauksaimniecības fakultātes pastāv vēl vairākas laborātorijas, kur izved dažādus pētījumus un kontroles analīzes.

Zemkopības ministrija uztur sekošas izmēģinājumu iestādes un fermas: Purvu kultūras izmēģinājumu staciju Jaunpētermuižā, kur izved dažādus izmēģinājumus purvu kultivēšanas un izmantošanas jautājumu noskaidrošanai. Stacijas vadītājs doc. P. Konrāds. Ferma atjaunota 1921. gadā. Stendes selekcijas stacija, nodibināta 1922. gadā, vadītājs agr. I. Lielmanis. Lauksaimniecības izmēģinājumu staciju Jaungulbenē, dibin. 1923. g., vadītājs agr. H. Lācis. Laukkopības izmēģinājumu staciju Vidsmuižā, dibin. 1924. g., vadītājs agr. I. Lūke. Linkopības izmēģinājumu staciju Mārcienā, dibin. 1924. g., vadītājs agr. Ramziņš. Dārzkopības izmēģinājumu staciju Pūrē, dib. 1930. g., vad. agr. Gailītis. Laukkopības izmēģinājumu staciju Valmierā, dib. 1931. g., vadītājs P. Elksnis.

Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības vadībā darbojas sekošas izmēģinājumu iestādes:

Priekuļu laukkopības izmēģinājumu un selekcijas stacija, dibināta 1913. g., atjaunoja darbību 1922. g., vadītājs H. Eglīts. Priekuļu lauksaimniecības mašīnu izmēģināšanas stacija, dibin. 1910. g., vad. inž. I. Balzars.

Augu aizsardzības institūts izved mēģinājumus augu slimību un kaitēkļu apkarošanā, vad. entomologs E. Ozols. Lauksaimniecības ekonomiskais institūts izved dažādus pētījumus lauksaimniecības ekonomisko jautājumu noskaidrošanai. Institūts dibināts vispirms kā Tautsaimniecības sekcija 1922. gadā, pārorganizēts 1925. g. Institūtam ir lauksaimniecības rentabilitātes, ekonomisko konjunktūru, laukstrādnieku jautājumu un agrārpolitikas sekcijas, vadītājs doc. P. Starcs.

Kurzemes lauksaimniecības centrālbiedrība uztur izmēģinājumu laukus Ligutos.

Bez tam zemkopības ministrija uztur Sēklu kontroles, Mākslīgo mēslu kontroles, Sviesta kontroles, Gaļas, Kartupeļu, Olu un Augļu kontroles stacijas ar attiecīgām laboratorijām.

Pie Zemkopības ministrijas darbojas Meteoroloģiskais birojs ar 154 vietējām stacijām un punktiem.

6. Lauksaimniecības mācības iestādes.

No pašas Latvijas universitātes dibināšanas 1919. gadā pie viņas pastāv Lauksaimniecības fakultāte, ar mežkopības nodaļu. Fakultātē pašlaik pāri par 1000 studējošo. Tūlīn pēc miera laika apstākļu iestāšanās ir sākusies ļoti rosīga lauksaimniecības skolu organizēšana.

Tā 1919/20. mācības gadā ir pastāvējušas 13 dažādas lauksaimniecības skolas ar 514 skolniekiem un 28 skolotājiem, bet 1930/31. mācības gadā jau pastāvēja 57 dažāda tipa lauksaimniecības skolas ar 2331 skolniekiem un 183 skolotājiem.

Latvijā pastāvošās lauksaimniecības skolas var iedalīt vairākos tipos: 1) zemākās lauksaimniecības skolas ar — 1—2 gadīgu mācības kursu, 2) vidējās lauksaimniecības skolas ar 4 gadīgu kursu, kur programmā paredzēta apmācīšana visās lauksaimniecības nozarēs, un ar 2 gadīgu kursu, kur apmāca tikai vienā kādā lauksaimniecības nozarē, piem. dārzkopībā un 3) augstākā tipa skolas ar 1 līdz 2 gadīgu kursu.

Zemākās un vidējās lauksaimniecības skolās uzņem skolniekus, kas beiguši pilnu 6 klasīgās pamatskolas kursu, bet augstāka tipa skolās uzņem tikai pilnu ģimnaziju vai citu vidusskolu kursu beigušos.

Zemāko vispārējo lauksaimniecības skolu uzdevums ir sagatavot lauksaimnieku jauno paaudzi racionālai saimniekošanai savās saimniecībās. Zemākās speciālās skolās, kā lopkopības, piensaimniecības, dārzkopības, biškopības un citas sagatavo darbiniekus speciālu darbu veikšanai piena lopu pārraudzības biedrībās, dārzkopības, biškopības un citu nozaļu pārraudzības biedrībām, meistarus kopmoderniecībām, augļu pārstrādāšanas iestādēm un t. t.

Lauksaimniecības vidusskolu uzdevums ir sagatavot kā sabiedriskus darbiniekus, tā arī praktiskus lauksaimniekus. Lauksaim-

niecības vidusskolu beigušiem ir tiesība iestāties Lauksaimniecības fakultātē par studentiem.

Pie augstākā tipa skolām pieder Kaučmindes mājturības seminārs ar 2 gadīgu mācības kursu, kur uzņem tikai sievietes ar nobeigtu vidusskolas izglītību. Semināra uzdevums ir sagatavot mājturības skolotājas dažāda tipa skolām un mājturības instruktoreš.

Lauksaimniecības vidusskolas ir 5, no kurām 4 vispārējas ar 4 gadīgu kursu un 1 dārzkopības ar 2 gadīgu kursu, šai nozarei nepieciešamo instruktoru sagatavošanai.

No zemākā tipa skolām ir 33 vispārējas ar 2 gadīgu kursu, 5 mājturības skolas, 5 lopkopības skolas, 2 piensaimniecības skolas, 2 dārzkopības, 1 sierniecības, 1 biškopības un dārzkopības, 1 lauksaimniecības un zivkopības un 1 lauksaimniecības tautas augstskola.

Lauksaimniecības skolas uztur vai nu zemkopības ministrija vien ar saviem līdzekļiem, zemkopības ministrija kopā ar vietējām lauksaimnieku biedrībām un aprīņķu pašvaldībām, vai arī lauksaimniecības organizācijas, kurās skolu uzturēšanai saņem valdības pabalstu.

7. Agronomiskā palīdzība.

Zemkopības resors pats izved salīdzinot maz agronomiskās palīdzības darbus, bet šo darbu izvešanai izsniedz pabalstus lauksaimniecības biedrībām un to savienībām, kā arī izved kontroli par valsts pabalstu pareizu izlietošanu.

Kā jau agrāk aizrādīts, līdz pasaules kaŗam lauksaimniecības veicināšanas darbu izvešanai pastāvēja tikai 2 centrālās organizācijas — Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība un Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība. Pēc pasaules kaŗa no jauna nodibinājās vairākas jaunas centrālās organizācijas ar sēdekli Rīgā vai arī provinču lielākās pilsētās — Jelgavā, Liepājā un Daugavpilī.

1929/30. gadā pie agronomiskās palīdzības darbu izvešanas strādāja sekošas organizācijas ²⁴).

1. Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība, dibināta 1906. gadā, apvieno 479 vietējās biedrības, uztur 70 agronomiskus darbiniekus.
2. Latgales rajona lauks. biedrību savienība, dibin. 1922. g., apvieno 116 vietējās biedrības, uztur 29 agronomiskus darbiniekus.
3. Sav. „Zemgales lauks. Centrālbiedrība“, dibin. 1928. g., apvieno 136 viet. biedrības, uztur 27 agr. darbiniekus.
4. Kurzemes lauks. centrālbiedrība, apvieno 104 viet. biedrības, uztur 16 agron. darbiniekus.
5. Latvijas lopkopības centrālā savienība, dib. 1924. g., apvieno 252 organizācijas, uztur 16 agr. darbiniekus.
6. Sav. „Latvijas biškopības centrālbiedrība“, dib. 1920. g., apvieno 110 organizācijas, uztur 8 agron. darbiniekus.
7. Latvijas Zvejniecības biedrību savienība, dib. 1919. g., apvieno 59 organizācijas, uztur 2 darbiniekus.

8. Latvijas zivkopju biedrību savienība, dib. 1924. g., apvieno 14 organizācijas, uztur 1 speciālistu.
9. Kurzemes lauks. biedrību savienība, apvieno 60 organizācijas, uztur 9 darbiniekus.
10. Latvijas zirgu audzētāju biedrība, dib. 1921. g., apvieno 36 vietējās organizācijas, uztur 2 speciālistus.
11. Latvijas lauks. ekonomiskā sabiedrība, dib. 1906. g., apvieno 141 organizāciju, uztur 6 darbiniekus.
12. Latvijas agronomu biedrība, dib. 1920. gadā, apvieno 167 biedrus, uztur 1 speciālistu.
13. Kurzemes ekonomiskā biedrība, apvieno 175 pers. biedrus, uztur 7 darbiniekus.

Visas šās 13 organizācijas 1929/30. gadā uzturēja 194 agronomiskus darbiniekus, no kuriem vispārīgi lauksaimniecības speciālisti 19, lopkopībā 57, zemkopībā 37, lauks. teknikā 11, dārzkopībā 26, piensaimniecībā 3, mājturībā 13, biškopībā 10, zvejniecībā un zivkopībā 8, lauks. grāmatvedībā 8, zirgkopībā 2 speciālisti.

Bez tam vēl pie centrālām organizācijām darbojās 22 speciālisti kooperācijas veicināšanas laukā.

1929/30. g. lauksaimniecības speciālisti sarīkojuši 642 ceļojošus kursus un 1760 priekšlasījumus, sarīkotas 61 ekskurija ar 1928 dalībniekiem.

Agronomiskās palīdzības darbs tiek strādāts ļoti rosīgi. Bet šā darba galvenais trūkums ir tas, ka atsevišķo agronomiskās palīdzības organizāciju darbība nav pietiekoši saskaņota, darbā novērojams paralēlisms, vietām pat darbinieku savstarpēja apkaņošana.

- 1) M. Skujeniēks Latvija. Zeme un iedzīvotāji. 3-šais izdevums lpp. 384.
- 2) M. Skujeniēks Latvija, lpp. 383.
- 3) M. Skujeniēks. Latvija.
- 4) M. Skujeniēks. Latvija. Lpp. 374.
- 5) Pēc Lauksaimniecības biedrības un viņu darbinieki, lpp. 17.
- 6) Skat. „Lauks. biedrības un viņu darbinieki“, lpp. 45.
- 7) Skat. Doc. Ed. Balodis „Kooperācija“, 96. lpp.
- 8) Skat. Ed. Balodis „Kooperācija“, lpp. 95.
- 9) Skat. doc. Ed. Balodis „Kooperācija“, lpp. 97.
- 10) I. Mazvērsīts „Atmodas laikmets latviešu lauksaimniecībā“, lpp. 11.
- 11) I. Mazvērsīts „Atmodas laikmets“, lpp. 12.
- 12) I. Mazvērsīts „Atmodas laikmets“, lpp. 18.
- 13) Lauksaimniecības biedrības un viņu darbinieki, lpp. 39.
- 14) Latvijas Agrārā reforma. Zemkopības ministrijas izdevums 1930. g. lpp. 344.
- 15) P. Starcs. Latvijas agrārās reformas novērtējums grāmatā „Latvijas agrārā reforma“.
- 16) P. Starcs. Kādēļ trūkst maizes, „Brīvā Zeme“ 1924. g. 272. num. Ražosim paši sev maizi „Balss“ 1925. g. 202. num. Vai labības ievadmuita vajadzīga „Pirmdiena“ 1925. g. 40. num. Lopkopība un graudkopība „Latvijas Lauksaimnieks“ 1925. g. 24. num.
- 17) P. Starcs. Graudkopības nozīme Latvijas lauksaimniecībā „Latvijas lauksaimnieks“ 1929. g. 11. num. Cīņa par labību un maizi „Latv. Lauks.“ 1929. g. 16. num.

¹⁸⁾ P. Starcs. Saimnieciskais nacionālisms „Latvijas Lauksaimnieks“ 1930. g. 5. num. P. Starcs. Latvijas lauksaimniecības turpmākais virziens „Lauksaimniecības mēnešraksts“ 1930. g. Nr. 8.

¹⁹⁾ Pārskats par Lauksaimniecības pārvaldes darbību 1929/30. budžeta gadā.

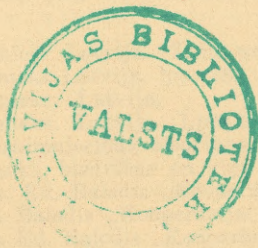
²⁰⁾ Doc. F. Neilands. Die Milchwirtschaft Lettlands. Referāts III. Baltijas valstu agronomu kongresā, Rīgā 1931. g., 9. jūlijā.

²¹⁾ A. Maldups un V. Salnais. Latvijas lauksaimniecība 1930. gadā, 72. lpp.

²²⁾ A. Maldups un V. Salnais. Latvijas lauksaimniecība 1930. g. 80. lpp.

²³⁾ A. Maldups un V. Salnais. Latvijas lauks. 1930. g. 84. lpp.

²⁴⁾ Pārskats par Lauksaimniecības pārvaldes darbību 1929/30. budžeta gadā.

Le 5528

12528

8. FEB. 1932

6501

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309065664